

Sjećanje na Rudolfa Steinera

Ludwig Polzer Hoditz

Objavljeno 1937. Prag

SADRŽAJ

Predgovor	3
Poglavlje I	4
Poglavlje II	7
Poglavlje III	9
Poglavlje IV	12
Poglavlje V	14
Poglavlje VI	17
Poglavlje VII	20
Poglavlje VIII	25
Poglavlje IX	30
Poglavlje X	34
Poglavlje XI	41
Poglavlje XII	45
Poglavlje XIII	50
Poglavlje XIV	53
Poglavlje XV	56

Predgovor

Moj stari prijatelj dr. W. J. Stein zamolio me da napišem svoja sjećanja na Rudolfa Steinera. Na ovaj zahtjev pristajem s tim većim zadovoljstvom, jer je dr. Steinu bilo suđeno da bude od posebne pomoći kada je na mene palo da preko Rudolfa Steinera izvršim najvažniji zadatak u svom životu. Ta zadaća i dalje postoji, iako u nešto izmijenjenom obliku i nastojat ću je nastaviti ispunjavati. To će detaljno biti opisano kasnije.

Nadam se da će ova sjećanja doći među one u javnom životu u Engleskoj, koji osjećaju duhovnu srodnost s austrijskim karakterom, uvažavanje važnosti Rudolfa Steinera za svijet.

U ovim ću se člancima baviti samo drugim dijelom mog života, iako će se povremeno spomenuti moje ranije godine, da se pokaže kako su me pripremile za susret u mojoj 39 godini sa Rudolfom Steinerom i pomogle mi da razumijem njegova učenja. Kako ne bi ispalo paradoksalno ili fantazija, bit će potrebno postupno uvoditi one probleme koji su od značaja za generaciju koja dolazi.

Ludwig Polzer Hoditz

Poglavlje I

U romanu koji je napisao moj djed 1840-tih, jedan od likova ovako se izražava: "Treba li se čuditi što ljudi postaju egoisti kada nema zajedničke dominantne misli, osnovni ideal države je izgubljen, a njeni bolno preživjeli raspadnuti oblici traju i dalje za sljedeću generaciju? Sigurno je da će moćno Sunce dvadesetog stoljeća sjati, ali na hrpu ruševina."

Kad je Rudolf Steiner pročitao ovaj roman u lipnju 1918., rekao mi je da sadrži veliko razumijevanje pokretačkih snaga svjetskih događaja.

Već od početka devetnaestog stoljeća, atmosfera propadanja bila je prisutna u svim društvenim krugovima Austrijskog carstva. Osjećaj koji se tek nejasno osjećao, mogao bi se ovako formulirati: "Ako se u srcu i umu vođa ne može pojaviti uvjerljiva misao, misao koju će okolni narodi priznati, onda Austrija mora propasti". Misija Austrije da pokaže put novom društvenom poretku ne može se ostvariti ako Austrija bude egoist među drugim egoističnim državama. Austrija je mogla ujediniti nacije i narode. To se nije dogodilo, premda je u jedanaest sati prije ponoći Rudolf Steiner pokazao put. Moćno Sunce dvadesetog stoljeća sada obasjava ruševine predratne Austrije.

Mnogi su Europljani smatrali, s razlogom, da ako Austrija ne bi postojala, da bi je bilo potrebno stvoriti. Očuvanje Austrije podrazumijevalo bi stvaranje neegoističnog ideala, koji ne bi bio imitacija ili preslikavanje starih i danas posve beskorisnih ideala. Valjani ideali, prilagođeni promijenjenom svijetu ove epohe, koji će kao takvi biti prepoznati, moraju imati određeni odnos prema duhovnom svijetu.

Zapravo oni koji su prepoznali nužnost postojanja Austrije, priznavali su mogućnost takvih ideala, dok su oni koji su predviđali njezino propadanje te ideale poricali. Ova dva pravca razmišljanja prevladavala su u mojoj mladosti i odražavala su se na sadašnja mišljenja i događaje. Ova dva pojma o sudbini Austrije ostala su u mojoj duši kao proturječja. No proturječja su često sredstvo pronalaženja istine, jer su stalni izazovi u našem životu, upozoravajući nas da ne klonemo duhom u borbi za spoznajom.

Proturječje je razriješeno tek kad sam upoznao Rudolfa Steinera, jedinog Austrijanca koji je pomoću svojih duhovnih istraživanja znao kako se problemi Srednje Europe mogu riješiti. Danas, dvadeset godina nakon njegove smrti, uvjeti se nisu poboljšali, već su jednako kaotični.

Najznačajniji trenutak u mom životu bio je kada sam upoznao Rudolfa Steinera. Otac je bio zaslužan što mi je skrenuo pažnju na njega, jer kad god je Rudolf Steiner dolazio u Beč, bio je prisutan na svim njegovim predavanjima. Povod je tada bio tijekom predavanja koje je držao u Beču 23.

studenog 1908, a tema je bila 'Samospoznaja'. Bio sam pun entuzijazma zbog toga. Za sljedeći dan bilo je najavljeno još jedno predavanje, a ja sam angažirao Vladinu stenografkinju i tražio dopuštenje Rudolfa Steiner da zapisujem. Mnogo kasnije, mislim 1921, rekao mi je da nijedno njegovo predavanje nije tako vjerno reproducirano kao ovo.

Već pri prvom susretu znao sam da taj čovjek posjeduje ključ mnogih svjetskih tajni, ali nisam prevideo kakav će utjecaj taj susret imati na moju budućnost.

Stoga sam započeo svoja prva duhovna proučavanja s problemima o prirodi čovjeka i samospoznaje. Imao sam tada 39 godina, četrnaest godina služenja vojske iza sebe. Ali od svoje trideset treće godine okrenuo sam se zemlji i upravljao malim imanjem.

Problem prirode čovjeka igrao je daljnju ulogu u mom poznanstvu s Rudolfom Steinerom. To sam naučio nakon nekoliko godina kada sam ga intimnije poznao. Na predavanju u Berlinu 14. listopada 1909. govorio je na temu 'Misija duhovnog znanja, prošlost i sadašnjost' i rekao: "Citirat ću nekoga mnogo manje poznatog od Shakespearea, mislioca sedamnaestog stoljeća koji je od najveće važnosti za one koji proučavaju povijest ljudske misli - Franciscus Josefus Philippus, Grof od Hoditza i Wolframitza, koji je živio životom filozofa tijekom druge polovice sedamnaestog stoljeća i u maloj knjizi, 'Libellus de Hominis Convenientia', pokrenuo je važno pitanje prirode čovjeka. U ovoj knjizi on kaže, s velikom oštroumnošću rođenom iz potrebe za samospoznajom: "Ništa ne deformira čovjeka više nego kad ne poznaje prirodu samog sebe".

Veći dio predavanja bio je posvećen ovoj knjizi. Autor je, s majčine strane, moj pradjed tri koljena daleko. Rukopis se nalazi u arhivu starog dvorca Čeških kraljeva u Pürglitzu (sada a vjerojatno i tada zvanom 'Krivoklat').

Oblast je tada bila u posjedu nekog grofa Sternberga. Hoditz je rukopis predao svom rođaku Sternbergu na mišljenje treba li ga objaviti, a on je ostavio da ostane u njegovom arhivu. Mnogo prije nego što sam upoznao Rudolfa Steinera, dao sam napraviti njegovu kopiju. Robert Zimmermann spominje knjigu u svojim 'Kritiken und Studien'. Kad je Rudolf Steiner saznao da sam u srodstvu s piscem, rekao je da tu knjigu smatra prvim pozivom na novi zajednički socijalni poredak.

Ovim prvim susretom s Rudolfom Steinerom otvorila su mi se vrata puta duhovnog znanja. Kad pogledam unatrag, mogu cijeliti veliku promjenu koja se izvršila u mojoj duši. Od tada sam naučio mnogo toga što zahtijeva budućnost, ako želi biti dostojna čovječanstva, a ne vratiti se u barbarstvo, što danas tako prijeto. Čovječanstvo želi nova otkrića, jer svi trzaji današnjih tužnih događaja samo su vanjski izraz traganja za njima. Moral i svrha

života mogu prožeti čovječanstvo tek iz novih otkrića o suštinskoj prirodi čovjeka i njegovom odnosu prema cijelom kozmosu.

Poglavlje II

Imao sam sreću što sam rođen u okruženju u kojem je njemački intelektualni život osamnaestog stoljeća još uvijek bio snažan. To me ispunilo gorućim entuzijazmom. Goethe, Schiller, Anastasius Grün, Hamerling, i Grillparzer, Beethoven, Mozart, Schumann, i Schubert, bili su glavni geniji moje mladosti. Moja je duša tako postala osjetljivija na udaljavanje od duha u vremenu i prostoru. Imao sam poticaj da tražim duhovnu pozadinu svijeta, a želja da pronadem unutarnji smisao života postajala je sve veća. Heroji prošlog intelektualnog doba bili su tu da djeluju kao buditelji za duhovne dužnosti novog doba. Oni su ukazivali na puteve koji vode do duhovnih ciljeva, do kozmičkih ciljeva. Njihov zov, koji je isprva dolazio tako tiho, jedva je bio primjetan. U intelektualnom duhu njemačkog uma, drugi su narodi spajali svoje posebnosti i darove, kao da su tražili uzajamnu sintezu koja bi vodila zajedništvu svijeta. To stapanje različitih naroda nigdje se nije jače osjetilo nego u Austriji. Čovjek se tako nije osjećao u granicama uske i jednolične nacionalnosti. Ljudi su se na ulici češali ramenima sa svima i prilagođavali se svim različitostima. Netko je živio kao građanin svijeta, a dom je bio kao ognjište koje je svima drago. Učili su se engleski i francuski tako da je bilo moguće cijeliti Shakespeareove drame, kao i romane Alexandre Dumas, George Sanda, a Dostojevski i Tolstoj su proučavani također. Osjećalo se zajedništvo s Istokom i Zapadom.

Iako u mladosti nisam bio svjestan toga, bilo je unutarne iskustvo i aksiomska istina, da bi Austrija morala biti stvorena čak i na nje postojala. Netko je bio član ove skupine naroda koja se zove Austrija, osjećala se njena mnogostrana priroda, koja je spajala i harmonizirala. Netko je shvatio da je duhovni dio onoga što sam poredak svijeta zahtijeva. To je bila sredina iz koje sam mogao shvatiti da Austrija mora biti stvorena, ako već ne postoji.

Takvo stanje duha nije bilo prisutno u onim krugovima u koje sam, koliko god nehotice, službeno uveden. Noćna mora obuzela je moju dušu; stvorio se strah i ubio svu radost u životu. Već kad sam bio u školi, shvatio sam da tamošnja metoda poučavanja nije osmišljena da čovječanstvu donese esencijalnu istinu o svijetu i da se ona mora pronaći drugom metodom. Iako to nisam mogao jasno formulirati, osjećao sam da ljudi namjerno pokušavaju ugušiti mudrost svijeta. Osjetio sam da se u meni rađa nešto što je suprotno trendu razvoja svijeta i radi protiv njega. Kasnije je došla moja vojnička karijera i vojarna; ali sudbina je bila blaga, što je bilo zbog činjenice da sam živio u Austro-Ugarskoj. Jer Carstvo nije bilo tako ozbiljno u svojim političkim nastojanjima da spriječi razvoj harmonizirajuće zadaće nacije. Kako sam kasnije, pri punoj svijesti, uvidio pravu antisocijalnu prirodu života oko mene, osjećao sam se kao zatvorenik; sjene su se smračile i bolje

sam shvatio da se iz ove atmosfere može kao Austrijanac sa sigurnošću reći: "Austrija će propasti".

Kad sam imao sreću upoznati Rudolfa Steinera, osjećao sam se kao probuđen, kao da su se vrata zatvora otvorila i lanci popustili. Shvatio sam da je sloboda bitan dio čovjeka i da se tjelesno mora nadopuniti duhovnim.

Rudolf Steiner imao je svoj dom u ovom europskom središtu gdje su nacije živjele zajedno, tako čudno izmiješane; gdje je Austrija, centralizirano Carstvo, toliko stoljeća igrala tako važnu ulogu. Kako mu je otac bio zaposlenik Austrijske južne željeznice, djetinjstvo je proveo u Donjoj Austriji. Njegov je dom bio blizu austrougarske granice, pa je u ranoj mladosti mogao gledati oba naroda.

Rudolf Steiner pričao je kako je kraj u kojem je on živio u mladosti bio kao slika cijele Europe i pun prirodnih blaga, te kako je ovdje bilo obilje gotovo svega što je Europa proizvodila i trebala.

U ovoj legendama opsjednutoj oblasti, Istok i Zapad susretali su se kako bi pokušali postići razumijevanje tisućama godina. Tu je babilonski kralj Gilgameš završio svoje putovanje na Zapad, a gdje danas dolaze ljudi svih naroda uz međusobno razumijevanje.

Uspon zadnjih stoljeća bio je uspon u tamu, a kroz zadnju katastrofu u kaos. Rudolf Steiner, smješten vlastitom sudbinom još u ranoj mladosti u zemlju koja je pratila najranije pokušaje ujedinjenja Istoka i Zapada, cijeli se život trudio raditi za tu svrhu. On nije samo otkrio okružujuće misterije, već je pokazao i put do znanja, iz tame u svijetlo.

Tijekom svojih prisjećanja mogu se samo ukratko osvrnuti na životno djelo Rudolfa Steinera, a posebno na one epizode u kojima sam osobno sudjelovao, a također ću opisati zadatak koji mi je on dodijelio, u mojem proučavanjima.

Poglavlje III

Neposredno prije mog prvog susreta s Rudolfom Steinerom, moja žena i ja smo kupili imanje koje se nalazilo u blizini malog austrijskog sela Gutau. S velikim smo zadovoljstvom prešli na seoski život, tim više što je okolni kraj bio posebno zanimljiv. Mnogi mali mlinovi koji su opsluživali udaljena seoska imanja, uzrokovali su da se oblast nazove okrugom mlinova. Zemlju, zajedno s Bohemijskom šumom, Rimljani su zvali Hircinska šuma, ali Rimljani tamo nikada nisu kročili. Bohemia je nekoć bila okružena gotovo neprohodnim zidom šuma - samo je prema istoku bilo prolaza. Gornjo tok Vltave teče duž sadašnje austrijsko- češke granice od sjeverozapada prema jugoistoku, a odatle Vltava teče prema sjeveru do Praga. Zapisi Adalberta Stiftera učinili su ovu četvrt poznatom mnogim ljudima koji nisu Austrijanci.

Tijekom čitavog života slavenski temperament bio mi je vrlo simpatičan, iako je puno objašnjenje toga moralo čekati objašnjenje Rudolfa Steinera. Obitelj moje majke bila je miješanog češkog i šleskog podrijetla. I ja sam rođen u Pragu, dok mi je supruga također iz Češke. U predratnoj Austriji, Nijemci, Slaveni i Mađari našli su se zajedno u harmoniji, i moj život je išao tim putem. Moji školski dani su bili u Steyrmarku. Moja vojna karijera dovela me u Mađarsku, ali kroz život me sudbina više puta vodila u moju domovinu, u Češku i slavenske zemlje. Shvatio sam kako su ljudi ovih krajeva u nekoliko navrata tijekom povijesti bili suprotstavljeni vanjskim silama koje su težile zavladatai. Ali tek sam kasnije mogao shvatiti dublju duhovnu pozadinu. Što se mene tiče, uvijek sam se osjećao kao kod kuće među Nijemcima, Mađarima i Slavenima i nikada nisam bio podložan osjećaju pretjeranog nacionalizma. Zapravo, sve što je mirisalo na nacionalizam, čak i apstraktno, povrijedilo bi moj osjećaj ljudskog dostojanstva. Situacija u staroj Austriji bila je drugačija od one u nacionalno jedinstvenim državama i zato sam je volio. Osjećaj sputanosti prvi put me obuzeo kada je Austrija u danima nakon rata, postala nacionalna država kakva je sada, potpuno zanemarujući duhovne potrebe svoje budućnosti.

Roman Adalberta Stiftera, Witiko, naučio me da shvatim velik dio budućih potreba Srednje Europe, u kojoj se još uvijek osjeća toliko starog Rimskog Carstva. U dvanaestom stoljeću Witiko je bio utemeljitelj obitelji Rosenberger, koja je kasnije pod rimskim utjecajem propala. U to vrijeme, kada su Stauffeni bili carevi, Babenberger je bio taj koji, nije baš vodio, ali pripremao njemačke elemente za njihovu buduću misiju. Čitav duh Witika bio je takav kao da je sam pisac iz vlastite prošlosti osjećao duboku duhovnu zajednicu između Nijemaca i zapadnih Slavena. Iskustva Witika s češkim knezovima, posebno njegov bliski kontakt s Vladislavom I, prvim kraljem Češke, činila su mi se kao ponavljanje prijateljstva s početka desetog stoljeća između prvog vojvode Wenzela (Vaclava) i cara Heinrich der Vogler-a. Čak je i

u dvanaestom stoljeću u sjevernoj Europi bio raširen dubok prekršćanski osjećaj nužnog bratstva između Nijemaca i Slavena. Narav ovih dviju rasa bila je u potpunoj suprotnosti s vanjskim rimskim poimanjem kršćanstva. Moglo bi se reći da su predviđali nadolazeću sudbinu budućih stoljeća.

U vrijeme mog prvog susreta s Rudolfom Steinerom, upravljanje mojim imanjem oduzimalo mi je toliko vremena da sam sljedećih nekoliko godina njegov tok misli mogao pratiti samo uz njegove osnovne knjige. Još nije došlo vrijeme kad smo supruga i ja pratili njegova predavanja u raznim gradovima. Moje bavljenje poljoprivredom postupno me naučilo životu i potrebama seljaka. Vidio sam kako su instinktivne sposobnosti seljaka da koriste spregu prirodnih i kozmički sila, izumirale u mlađoj generaciji. Nakratko sam preuzeo vodeću ulogu u poljoprivrednim društvima gdje su racionalistička, materijalistička gledanja, podučavala metode koje nisu mogle zamijeniti prijašnje životne instinkte seljaka. Vidio sam kako poljoprivredna društva samo prožimaju seljaka duhom komercijalizma i kako su poljoprivredne potpore štetne i uzaludne. Na poljoprivrednim su izložbama mehanički predmeti igrali glavnu ulogu, a industrijski proizvodi su bili cijenjeni po svom varljivom vanjskom izgledu, a njihova živototvorna svojstva nisu bila prepoznana niti cijenjena. Bio sam svjestan da se 'znanost' ne može izgraditi samo intelektualizmom. Bio sam također svjestan da se normalnim metodama i načinom razmišljanja seljaku ne može pomoći, već da je takozvana ljubav prema seljaku samo skrivena sebičnost potrošača i građanina. Tada nisam znao kako se to može popraviti - kasnije sam to trebao naučiti od Rudolfa Steinera.

Kad bi potrebe životne sile ostale nezadovoljene, društvena struktura čovječanstva bi sve više patila, a povijesni bi oblici pali u kaos. Upravo su me te misli navele da se bavim politikom. Bili smo dobrostojeći i nisam se odlučio za ovu karijeru iz materijalnih razloga. Na dodjeli općeg prava glasa za izbore 1911. istupio sam kao nezavisni kandidat. Nisam mislio pobijediti prelata Hausera, koji je predstavljao stranku kršćanskih socijalista, već sam želio iskoristiti priliku koju su izbori pružili za popularizaciju nekih novih ideja. Sastavio sam manifest koji sam poslao raznim ljudima diljem zemlje. Moja je glavna poanta bila da nije napredak, ograničiti sve ljudske aktivnosti na vladavinu države. To je, osjećao sam, protivilo se providnosti, činilo čovjeka neslobodnim i lišavalo ga samopouzdanja. Tada, naravno, nisam ni sanjao da u svijetu postoje sile koje su oruđe demonskih sila koje žele usporiti duhovni i moralni razvoj čovječanstva. Ali te se sile prvo moraju prepoznati prije nego što se protivne sile mogu pokrenuti.

Namjerno sam, kako bih napravio iznenađenje, ušao u kasni termin izbora, a kako je biračko tijelo bilo jako veliko, mogao sam održati samo nekoliko sastanaka. Dominantni kršćanski socijalistički tisak izgubio je kontrolu nad samim sobom, i pustio bujicu sasvim irelevantnih i demagoških napada,

čime mi je pomogao dajući publicitet ekvivalentan mnogim izbornim skupovima. Takozvanim liberalima, koji su također bili autoritativni, bilo je drago vidjeti da se dominantna stranka protivi, pa su me podržali. Na izborima sam, dakle, dobio iznenađujućih 2000 glasova, ali kao što sam i očekivao, to je bilo oko 5000 manje od glasova mog protukandidata. Nekoliko godina kasnije, tijekom rata, bio sam sretan što sam stupio u prijateljski odnos sa svojim protivnikom, kapetanom (bivšim prelatom) Hauserom. Bio je tipičan Rimljanin, ali prilično privlačan, imao otvorenost seljaka, i nikako nije bio suhoparni odvjetnik. Bilo je to u lipnju 1911. Sljedeći sam mjesec, zajedno sa svojom suprugom, koja se dotad držala po strani, čitao niz predavanja koje je Rudolf Steiner održao u Hamburgu 1908. o Evanđelju po Ivanu. Ova su predavanja bila dovoljna da moja žena postane jednako oduševljena sljedbenica kao i ja. U kolovozu iste godine otišli smo u München čuti Rudolfa Steinera. Sada sam znao da za sve situaciju u životu mogu dobiti vodstvo samo od Rudolfa Steinera, i da sam krenuo putem koji sam tražio, i da me samo on može voditi.

Poglavlje IV

S održavanjem velike antropozofske konferencije u Münchenu u kolovozu 1911, i moja supruga i ja koji smo bili prisutni, osjetili smo da nam se otvara nova koncepcija značaja života. Shvatili smo da antropozofija nije samo filozofija življenja, što se obično shvaća pod tim pojmom, već da, kada se pravilno razumije, pruža korijene u sve faze egzistencije.

Do datuma te nezaboravne konferencije imali smo mnogo prijatelja i rođaka iz redova plemstva Austrije, Češke i Mađarske, koje smo posjećivali i redovito su i oni nas posjećivali. U ljetnim mjesecima odlazili smo u lov na raznim posjedima, a zimi smo obnavljali prijateljstva bilo u gradu ili na putovanju. Bio je to vrlo živ i natrpan život kojim smo živjeli u različitim dijelovima Austrijskog Carstva. Cijeli naš krug poznanika generacijama je poznao obitelji drugih, pa se tako netko kretao unutar ograničenog skupa i osjećao se vezan za njega. Čak i kad se putovalo, rijetko se odlazilo izvan austrijskih granica, a čak i unutra bilo je mnogo stranaca koji su se osjećali Austrijancima. Budući da je unutar druge polovice devetnaestog stoljeća sjeverna Italija pripadala Austriji, mnogi su ljudi putovali u Veneciju, Milano i druge talijanske gradove. Samo sam jednom u mladosti naišao na nekoga tko je bio sasvim izvan našeg kruga. Bila je to ženska članica stare engleske obitelji Tollemache. Od tada do svoje nedavne smrti uvijek je bila u veoma prijateljskim odnosima s našom obitelji, unatoč dugim izbivanjima, i kao rezultat toga posjetio sam Englesku čak i prije nego što sam postao antropozof.

Nakon Münchenske konferencije naša su prijateljstva postala još šira. Iako smo održavali kontakte s našim bližim prijateljima i bližom rodbinom iz ranijeg razdoblja, ipak nismo imali vremena održavati ih kao prije, te smo potpuno izgubili kontakt s mlađom generacijom. Zajednički duhovni interesi vitalne vrste, kakve stvaraju antropozofi, jače su veze od onih koje su iskovane tradicijom ili na temelju zajedničke krvi. Ubrzo sam osjetio da su ljudi s kojima sam došao u kontakt preko antropozofa, prošli pripremu u ranijoj egzistenciji, tako da je bilo određeno da se u određenom trenutku trebaju okupiti oko Rudolfa Steinera. Ti su ljudi dolazili iz svih zemalja, iz svih slojeva društva i bili su svih dobi. Postojala je zajednička sudbina koja je upravljala svima njima što sam tek kasnije otkrio.

Bilo je gotovo nemoguće postati antropozof u punom smislu te riječi i ući u unutarnji krug iskustava, ako se ne sudjeluje u zajedničkom životu učenika i pristalica koje je Rudolf Steiner okupljao oko sebe. Iako je taj zajednički život nosio mnoge poteškoće i podrazumijevao borbu protiv mnogih predrasuda, ipak su te poteškoće imali odgojni učinak. Takav način života isključuje normalan građanski život, ali se u takvoj zajednici čovjek osjeća

bliže temeljnim poticajima ljudskog razvoja, a uvažava se stvarna pozadina povijesti. Danas, nakon dvadeset i pet godina, to mogu reći sasvim skromno jer odgovara činjenicama. Rudolf Steiner govorio je da je prva dužnost onih koji traže duh, razumjeti duhovnu i misaonu evoluciju čovječanstva od prošlosti do sadašnjosti, i također imati predodžbu o glavnim pravcima razvoja za budućnost. Samo tako se može utvrditi prava duhovna priroda čovjeka i pravi smisao života.

Mnogi od onih koje sam prvi put sreo ostali su sa mnom vezani prijateljski, a s mnogima sam doživio zajedničku sudbinu unutar pokreta oko Rudolfa Steinera do njegove smrti. Iako bi došlo do privremenih komplikacija i nesporazuma, ja se i danas zajedničkom sudbinom osjećam vezan sa svima njima. Mnogi su prešli na drugu stranu, ali njihova su mjesta popunili drugi. Moja žena i ja ostali smo u bliskom kontaktu u vođama Münchenskog ogranka pokreta, groficom Kalkreuth i gospođicom Stinde, sve do njihove smrti. Također smo upoznali Frau Geheimrat Roechling i mnoge druge, na koje ću se uvijek osvrutati sa zahvalnošću i radošću.

Kada se prirodno religiozni ljudi ozbiljno upoznaju s antropozofijom, to ostavlja dubok dojam. To sam doživio u slučaju svoje žene. Od djetinjstva je bila religiozne naravi, a budući da je odrasla na selu često je ostavljena sama na duga razdoblja, te je tako postala duboko prožeta ljubavlju prema prirodi. Kad je shvatila da se pomoću antropozofije shvaćanje Krista može obogatiti do iskustva, njezine su se religiozne čežnje pojačale. Različite vjerske sekte danas su tako duboko ogrezle u materijalizmu da su postale apstraktno moralizatorska administrativna tijela iz kojih je prava vjera odavno nestala. Većina ljudi je toga svjesna. Neki se još uvijek drže apstraktnog uvjerenja koje, ako su iskreni, ne mogu pomiriti sa svojim znanstvenim spoznajama. Često se tješe apstraktnom, čudotvornom filozofijom koja je lišena zdravog razuma. Tako dolazi do duhovnog stanja koje sebi neće dopustiti razmišljanje o temeljnim problemima. Zaista religiozni ljudi ne mogu napredovati, pa često i padaju. Ako se okrenu antropozofiji prava religioznost u njima počinje oživljavati i izdizati se iznad sterilnosti ideja. Bio sam u mogućnosti napraviti ovo zapažanje u ranijim godinama mog antropozofskog života, ali kasnije su ta zapažanja pojačana.

Stalno sam se kod Rudolfa Steinera morao diviti ljubaznosti i snažnom taktu s kojim je prevladavao sve poteškoće antropozofskog pokreta. Unatoč potrazi za znanjem, njegovi su učenici bili puni predrasuda, pogrešaka i nazadovanja, koji su bili plod postojećeg duhovnog pada uzrokovanog materijalizmom. Rudolf Steiner je neumorno prevladavao sve te poteškoće, sve do svoje konačne iscrpljenosti. Tako je u ljudska srca mogao položiti temelje iz kojih mora nastati budućnost zasnovana na duhovnom znanju.

Poglavlje V

Nakon što smo 1911. u Münchenu slušali Rudolfa Steinera, nikada nismo propustili priliku čuti ga kako govori. U to je vrijeme često dolazio u München, i to ne samo u kolovozu kad se održavala glavna konferencija.

I kad god je dolazio u Austriju pratio sam ga tijekom cijele njegove turneje. U proljeće 1912. doveli smo mu naša dva sina, tada u dobi od deset i jedanaest godina, i sve do svoje smrti uvijek je pokazivao veliku ljubav prema njima.

Iako je imao više od sedamdeset godina, moj je otac prisustvovao nizu predavanja održanih 1911. u Beču na temu 'Makrokozmos i mikrokozmos' i znao je pričati koliko je uživao u večernjim okupljanjima antropozofa koja su se održavala nakon predavanja. Moj otac je umro sljedeće godine.

Nakon predavanja u Luitpoldstrasse, München, godinu dana nakon očeve smrti, zatekao sam Rudolfa Steinera kako stoji iza mene. Stavivši ruku na moje rame rekao je: 'Tvoj otac nam je od velike pomoći u duhovnom svijetu'. Ove su riječi bile izgovorene na tako ozbiljan i nježan način da su me se duboko dojmile. U svim daljnjim razgovorima sa mnom uvijek je spominjao moga oca, čak je i tog dana 11. studenoga 1924, kada sam posjetio atelje u Goetheanumu, sada pretvorenom u bolesničku sobu, rekao da je moj otac u jedanaestom stoljeću primio impulse od škole u Chartresu.

Otprilike u to vrijeme upoznao sam dr. W. J. Steina, koji je tada kao prilično mlad čovjek bio vrlo kritičan prema znanosti duha.

Moj prvi privatni intervju s Rudolfom Steinerom bio je 1911. u Grazu. Sjećam se da je govorio o mom djedu po majci, četiri koljena daleko, Franziskusu Josephusu, grofu Hoditz. Već sam zabilježio da ga je na predavanju iz 1908. Rudolf Steiner stilizirao kao jednog od važnih mislilaca sedamnaestog stoljeća. Tada mi je rekao da mu je uvijek bilo čudno da nosi ista kršćanska imena kao ona austrijskog cara Franje Josipa. Nikada nisam shvatio smisao ovoga, ali nažalost on se tome više nikada nije vratio.

Moja sjećanja na razdoblje od 1911. do 1914. među najugodnijima su u mom životu. Tada vremena nisu bila tako ozbiljna kao sada i znanosti duha sam se mogao posvetiti bez vanjskih smetnji. Misterijske predstave u Münchenu jedna su od najupečatljivijih uspomena na to vrijeme. Rudolf Steiner dao je određene uloge različitim osobnostima njegove grupe učenika, i tako je učinak bio znatno pojačan. Na moju su suprugu ti nastupi ostavljali znatno veći dojam nego na mene.

Prije nego što počnem pisati o međunarodnim problemima o kojima sam razgovarao s Rudolfom Steinerom, prvo se moram vratiti na ranije razdoblje svog života, kako bih pokazao kako mi je odgoj omogućio da izvučem korist,

kroz iskaze osobnog iskustva sudionika o povijesnim silama Europe. Iz antropozofije znam koliko se malo može naučiti o aktualnoj povijesti ako se oslanja samo na dokumente, a koliko se više može naučiti iz razgovora sa stvarnim svjedocima ili čitanjem memoara u kojima osobe govore slobodno i otvoreno. U to vrijeme to nisam znao, pa sam stoga malo naučio i puno zaboravio.

Od samog početka moje vojne službe sklopio sam prijateljstvo s grofom Adolfom Waldsteinom, koji je bio poručnik husara Windischgraetz. Do njegovog braka bili smo nerazdvojni i ostali prijatelji za cijeli život. Njegov otac bio je jedan od najbogatijih ljudi u Češkoj, glava kuće Waldstein iz obitelji Albrechta Waldsteina, vojvode od Friedlanda, kojeg spominje Schiller u svojoj drami Wallenstein. Kao Adolfova najboljeg prijatelja odmah su me dočekali njegovi roditelji i proveo sam mnogo vremena u njihovoj kući u Pragu, i u njihovim raznim dvorcima u Češkoj. Zapravo, njihova kuća mi je postala drugi dom. Mnogo smo večeri Adolf i ja, koji smo tada imali samo devetnaest godina, sjedili sa starom ekscelencijom koja je prepričavala mnoga zanimljiva iskustva s početka stoljeća. Mnogi politički događaji odvijali su se u dvorcima Waldsteinovih. Tako je 1830. godine u Munchengraetzu održan sastanak između austrijskog cara Franje I i ruskog cara Nikole I. Grof Waldstein poznao je sve ljude koji su igrali vodeću ulogu u Austriji tijekom njihova života i borili su se u ratovima 1848, 1849. i 1866. Iako sam mnogo toga upio površno bez velikog uvažavanja povijesnih veza, ipak je u meni ostao osjećaj onih povijesnih vremena prije mog rođenja.

Husarska pukovnija u kojoj sam služio bila je stacionirana u Mađarskoj, te sam mnogo naučio o Mađarskim prilikama i upoznao mnoge osobe koje su bile na utjecajnim položajima. Mnogo sam profitirao od svog prijateljstva s grofom Emanuelom Szechenyim deset godina starijim od mene, koji je bio u diplomatskoj službi od osamdesetih nadalje, bio je pri veleposlanstvu u Berlinu, Sankt Peterburgu i Carigradu, da bi konačno bio veleposlanik u Ateni. Odmor je provodio na svojim mađarskim imanjima, gdje sam ga i upoznao, a redovito smo se dopisivali kad je bio u inozemstvu. Kratko vrijeme 1898. bio je mađarski ministar na dvoru u Beču. Iako su unutarinja i vanjska politika Austrije bile pod utjecajem Mađarske, nesvjesno sam osjećao da su slavenske države važnije za budućnost Austrije i Srednje Europe.

Pukovnik moje pukovnije bio je Wenzel, Freiherr Kotz von Dobrz, ujak moje buduće žene. S vladarskom kućom Austrije doveden je u vezu služeći u više navrata na Dvoru. Preko njega i preko svog pokrovitelja Waldsteina često sam dolazio u kontakt s prijestolonasljednikom, nadvojvodom Franjom Ferdinandom, ubijenim u sarajevskom atentatu, i s njegovim bratom, nadvojvodom Otom, ocem pokojnog cara Karla. Obojica su u različito vrijeme bili pukovnici susjedne pukovnije, Nadasyevih husara, u Oedenburgu.

Također sam vrlo dobro poznao, kad je bila djevojčica, vojvotkinju od Hohenberga, ženu nadvojvode Franje Ferdinanda, a nadvojvoda Karl imao je samo sedam godina kad sam ga prvi put upoznao.

Nakon izlaska iz vojske počeo sam se zanimati za austrijske političke probleme. Moj brat, iako mlad, imao je važnu i odgovornu dužnost u Ministarstvu unutarnjih poslova, a budući da smo bili jako bliski, razgovarali smo o mnogim problemima. Moja se sestra udala za bivšeg ministra trgovine u kabinetu grofa Taaffe, markiza Oliviera Bacquehem, kasnijeg ministra unutarnjih poslova u kabinetu grofa Windischgraetz i Statthalter od Steyrmarka.

Tako sam od ranih dana imao priliku iz prve ruke naučiti mnogo toga što se odnosilo na prilike u Austro-Ugarskoj i Srednjoj Europi.

Prava spoznaja o tragičnoj sudbini Austrije tek je polako prodirala u moju svijest. Tek postupno sam shvatio probleme Srednje Europe i budućnosti.

Ovaj pomalo diskurzivan prikaz događaja i dojmova iz mog ranog života mora biti ispričan da bismo došli do konkretnih događaja. Izostaviti iskustva iz mog ranijeg razdoblja i samo prepričati katalogizirano ono što je rekao Rudolf Steiner, i moje odnose s njim, bilo bi u suprotnosti s metodologijom ljudskog razvoja kojoj me on podučavao.

Poglavlje VI

Godine 1910. antropozofi su već kovali planove za izgradnju centra posvećenog traganju za duhovnim znanjem. Rudolf Steiner je zamoljen da izradi nacрте i preuzme upravljanje gradnjom. Društvo, Johannesbau Verein, osnovano je za promicanje plana, kupljeno je mjesto u Münchenu, a Rudolf Steiner dizajnirao je planove. Ali uprkos svim naporima, dopuštenje da se krene s gradnjom nije bilo moguće dobiti. Vlasti su tvrdile da dizajn nije u skladu sa zgradama u Münchenu, no zapravo su protivljenje potaknule crkvene vlasti koje su se protivile antropozofskom pokretu i nisu željele da München postane njegovo sjedište. Rudolf Steiner je bio uporan i neprestano je apelirao da je sve manje vremena za izgradnju željenog centra.

U mjesecu rujnu 1912. otišao sam u Basel, gdje je Rudolf Steiner držao predavanje o Evanđelju svetog Marka. Nisam imao mnogo veze s antropozofima u Švicarskoj, pa sam jednog slobodnog poslijepodneva sam krenuo na ekskurziju u susjedstvo. Sam Basel mi je bio prilično nepoznat i ušavši u mali električni tramvaj otišao sam do zadnje stanice željeznice. Tamo je, u malom samostanu, bila smještena zanimljiva slika koja se sastojala od piramide lubanja u staklenoj vitrini kao spomen na bitku Birsa i s natpisom: "Plemići su morali počivati sa seljacima". Raspitao sam se za ime mjesta i rečeno mi je da sam u Dornachu. Tek sam kasnije saznao da je Rudolf Steiner bio ondje isti dan kako bi pregledao mjesto koje je dao dr. Grossheintz, budući da su izgledi da se dopusti gradnja u Münchenu bili sve manji.

Dvanaest mjeseci kasnije položen je kamen temeljac zdanja koje će kasnije postati poznato kao Goetheanum. Čini se da me neki predosjećaj doveo do mjesta koje je konačno postalo središte antropozofskog pokreta. Pripadnici ovog pokreta oštro su se protivili bilo kakvom odustajanju od minhenskih prijedloga. Rečeno je da sjedište takvog pokreta treba biti u gradu, a ne u zabiti. Rudolf Steiner je, međutim, bio vođen drugačijim promišljanjima, a predviđanje drugih prilika stalno je upozoravalo da vrijeme pritišće. Napravio je novi set nacрта koji je odgovarao uvjetima u Dornachu, i uloženi su svaki napor da se zgrada završi što je prime moguće.

Balkanski ratovi 1913. bili su preteča svjetske katastrofe. Tijekom predavanja koje je Rudolf Steiner držao u to kritično vrijeme, neki su njegovi slušatelji gatali zašto je providnost odredila da baš on bude poslan među njih. Ciklus dan tog kolovoza imao je naslov 'Tajne praga', a predavanja su bila uvedena naznakom da je upravo sporom oko klauzule Filioque došlo do podjele Zapadne crkve od Istočne i da spor traje do danas.

Sjećam se da mi je u kratkom privatnom razgovoru Rudolf Steiner primijetio da dokle god je Njemačka politički okupirana takvim projektima kao što je Bagdadska željeznica, ona nikada neće napredovati u Europi. U to vrijeme nisam ništa razumio o silama vodiljama europske sudbine i pitao sam se što bi uopće u izgradnji ove željeznice moglo biti što je protivno dobrobiti Njemačke. Kasnije, za vrijeme svjetskog rata, shvatio sam. Tada su mi bile razumljive napomene o klauzuli Filioque. O podrijetlu kontroverze sam već imao temelj kroz predavanja Rudolfa Steinera o evanđeljima.

Godina 1913. bila je natrpana za antropozofe. Osim godišnje konferencije u Münchenu, sastanci su se održavali i u drugim mjestima. Krajem svibnja otputovali smo u Stockholm i Helsinki. Na putu do tamo upoznao sam gospodina Alfreda Meebolda iz Heidenheima, koji je bio stariji član pokreta od mene. Također imam lijepa sjećanja na gospodina i gospođu Van der Pals, groficu Hamilton i pukovnika Kinella. Dana 27. svibnja mnogi su ljudi došli na željezničku stanicu u Helsinkiju pozdraviti Rudolfa Steinera. Istoga dana započela je serija predavanja o okultnom podrijetlu Bagavad Gite. Hladni sjever i Bagavad Gita! Čini se gotovo paradoksalnim, ali kroz kombinaciju tih suprotnosti, susret je bio prožet duboko religioznim osjećajem zajedničke duhovne sudbine čovječanstva. Sjećam se mnogih primjedbi izrečenih u razgovorima o Woodrow Wilsonu, Sjedinjenim Državama, i opasnosti za svijet Wilsonova apstraktnog intelektualizma.

Dana 17. rujna primio sam brzojav od dr. Grossheintza da sljedećeg 20. Rudolf Steiner treba položiti kamen temeljac za Johannesbau (tako se zgrada tada zvala) u Dornachu. Navečer toga dana nekoliko nas se okupilo na brdu u Dornachu. U zemlji je bila iskopana jama do čijeg se dna dolazilo kroz deset kružnih stepenica. Tu je trebao ležati kamen temeljac. Kada zgrada bude dovršena, odmah iznad kamena temeljca je trebala stajati govornica. Sam kamen je bio u obliku pentagondodekaedra, manjeg i većeg, oba od bakra. Svitak na kojem je Rudolf Steiner ispisao natpis kao spomen na utemeljenje i koji je za sva vremena trebao izraziti važnost događaja, bio je zapečaćen u kamenu. Prije početka obreda zapanjena je gomila drva. Padala je kiša u bujicama. Neki od nas nosili su zapaljene baklje. Stajali smo grupirani oko jame dok je Rudolf Steiner dolazio do nje. Započeo je pozivajući se na sve duhovne hijerarhije, jednu za drugom, da svjedoče, a zatim je, u govoru koji je uslijedio, ukratko sažeo razvoj duhovne povijesti do današnjeg vremena - dvadesetog dana rujna, tisuću osamsto osamdeset godina nakon Raspeća, tisuću devetsto i trinaest godina nakon rođenja Krista, u vrijeme kada je Merkur kao večernja zvijezda stajao u sazviježđu Vage. Dvanaest crvenih ruža i jedna bijela ruža položeni su na kamen i on je spušten na svoje mjesto. Sjećam se da sam svoju baklju držao pomalo zabrinuto, dijelom od uzbuđenja, a i zato što su padale goruće iskre i bili smo tako zbijeni.

Slika ove ceremonije, osvjetljena gorućom gomilom i sjajem baklji u tami, ostavila je dubok dojam na mene. Znao sam da sam mogao sudjelovati u ceremoniji koja će imati značaj stoljećima.

Kada je antropozofski pokret zauzeo svoje mjesto u javnom životu dovršetkom zgrade koja je kasnije nazvana Goetheanum, počela je prva ozbiljna opozicija Rudolfu Steineru i pokretu.

Odmah nakon svečanosti osnivanja, moja supruga i ja otišli smo u Christianiju, gdje je Rudolf Steiner držao još jedan ciklus predavanja o 'Petom evanđelju'. Gotovo uvijek je ista grupa ljudi išla na ta putovanja. U različitim gradovima sklopljena su mnoga nova poznanstva s pojedincima, gledaštima i običajima zemalja. U svojim predavanjima Rudolf Steiner uvijek je znao kako uspostaviti veze s duhovnom poviješću, tradicijama i legendama raznih zemalja. Imati udjela u svemu tome neizmjereno je obogatilo naša iskustva na putu prema širem razumijevanju ljudske prirode.

Poglavlje VII

Godine 1910. u Beču je osnovan ogranak antropozofskog pokreta, a za predsjednika je izabran Alfred Zeissig, zubar po struci. Zeissing je vodio ovaj ogranak, a kasnije i Austrijsko nacionalno društvo, do 1935. godine, s najvećom vjernošću i odanošću djelu Rudolfa Steinera. Moj je otac poznao Zeissiga prije nego što sam ga ja upoznao i rekao mi je kako je o njemu stekao vrlo povoljan dojam. Između nas se uspostavilo prijateljstvo koje je postajalo sve prisnije, a njegova mi je obitelj pružila dom, posebno u vrijeme kada su, nakon smrti Rudolfa Steinera, rasle odgovornosti i shvaćale se mnoge sudbine, što je veze među pojedincima činilo još prisnijima. S radosnom zahvalnošću razmišljam o radu koji je obavljen zajedno s prijateljima tijekom dugih godina događaja koji su se neprestano mijenjali.

Kad smo se 1912. preselili u Linz zbog školovanja naših sinova, uredili smo vlastitu predavaonicu u kojoj sam dvije godine, sve do početka rata, držao antropozofska predavanja i tečajeve. To je rađeno u potpunom skladu s već postojećom podružnicom u Linzu, koju je vodio Herr Raimund Filir.

Rudolf Steiner volio je Austriju i karakteristike njezina naroda. O tome govori u svojoj biografiji 'Priča mog života'. Narativ je nažalost bio doveden samo do godine 1907, u vrijeme kad se dogodila smrt Rudolfa Steinera -1925. Nužnost duhovne obnove kroz antropozofiju zahtijevala je, iz raznih razloga, najveću koncentraciju njegovog rada u Njemačkoj, ali kad god bi došao u Austriju govorio je s posebnom toplinom, a također i ezoterično kada su mu publika i okolnosti to omogućavale. Često je dolazio u Austriju i držao predavanja u Beču, Pragu, Grazu, Linzu i Klagenfurtu. Često mi je dopalo pomagati u pripremama za ova predavanja. Neposredno prije izbijanja rata, za Uskrs 1914, njegova su predavanja u Beču bila posebno posjećena. Za članove je govorio o 'Unutarnjem biću čovjeka i životu između smrti i ponovnog rođenja'. Svako od šest predavanja zaključio je rozenkrojcerskom izrekom: Ex Deo nascimur; In Christo morimur; Per Spiritum Sanctum reviviscimus. Koliko ja znam, on to nikada prije nije učinio nigdje, niti u bilo koje vrijeme na predavanjima članovima koja su bila otvorena za mnoge koji su se tek pridružili pokretu, kao i za neke izvana.

Na tim je predavanjima Rudolf Steiner prvi put progovorio o gospodarskoj situaciji u Europi kao o 'karcinomu' gospodarskog života, čije bi izlječenje jedino moglo spasiti Europu od katastrofe. Voleći Austriju kao što jest, uvijek je bio zabrinut za njezinu sudbinu, činjenica koju sam shvaćao uvijek iznova tijekom godina koje su uslijedile. Tijekom tih godina imao sam mnogo osobnih razgovora s Rudolfom Steinerom. Mnogo je govorio o nacionalnim problemima Austrije, rekavši da ih nije lako riješiti i da stari načini razmišljanja nisu primjereni. Govorio je i o silama koje se protive rješenju.

Postupno me pripremio za pravo razumijevanje ovih stvari. O tome mogu tek kasnije govoriti konkretnije.

Atentat na nadvojvodu Franju Ferdinanda i njegovu suprugu vojvotkinju od Hohenberga, 28. lipnja, za sve nas bio je slutnja strašnih posljedica. Dugo se govorilo o imanentnom svjetskom ratu. Napetost su osjećali svi koji su iole bili u dodiru s tadašnjim događajima. Što se mene tiče, osjećaj te napetosti seže još u 1887. godinu, kada sam bio u Konjičkoj školi u Mährisch-Weisskirchenu dok je prijetio rat s Rusijom. Roditelji su mi osigurali sve potrebno u vezi tog događaja, jer sam se trebao prijaviti. Ova atmosfera napetosti zbog približavanja katastrofe, nikada me nije napustila, pa su stoga otkrića Rudolfa Steinera bila izbjavljenje iz nerazumljivih slutnji. Nije samo činjenica atentata u lipnju 1914. bila tako potresna, nego i okolnosti te dvostruke sudbine. O tome sam pisao u svojoj knjizi, 'Das Mysterium der Europaischen Mitte', i nazvao sam tu sudbinu svjetsko-povijesnom.

Atentat je bio svjesno pripreman događaj, izvršenje pomno smišljenog plana, skovanog od strane dobro skrivenih krugova u svrhu stvaranja mogućnosti za ostvarenje davnih političkih namjera. U vrijeme događaja nisam znao za te temeljne struje. Imao sam samo crni predosjećaj da će se većina životnih uvjeta promijeniti, posebno u Srednjoj Europi. Rudolf Steiner govorio je o sudbini dviju žrtava i o duši nadvojvode nakon smrti, kako je na sebe navukao sav strah koji je prije rata vladao na Zemlji i tako otpustio sile rata. Pomalo sam naučio procjenjivati temeljne tokove događaja koji su se zbili od 1914., i danas, nakon dvadeset i dvije godine, možda mi je dopušteno reći da se odlučujuće stvarnosti ne shvaćaju pukim promatranjem vanjskih događaja i dokumenata, bez spoznaje da skrivene moći često koriste apsolutno poštene i visoko intelektualne ljude kao oruđe, za provođenje svojih destruktivnih težnji za moći. Ljudi na istaknutim položajima stoga su često samo marionete, ili oruđe u rukama onih koji povlače konce u pozadini, koji određenim nepoželjnim praksama znaju uspostaviti kontakt s demonskim duhovnim silama koje su suprotstavljene duhovnom razvoju. Kroz takve događaje kao što je dvostruki atentat 1914. - i drugi slično uređeni događaji dogodili su se od tada, i dogodit će se ponovno jer su dobre protusile još uvijek rijetke i slabe - ako to pokušamo, možemo uhvatiti niti u pozadini, i ako zaista imamo hrabrosti misliti i svladati prepreke u životu misli. Ali tada takozvane istrage o takvom događaju, možemo gledati samo sa sažalnim osmijehom, pritom otkrivajući siromaštvo uvida, nedostatak percepcije i bespomoćnost, koji su do danas prevladavali u svim kasnijim događajima.

Nedavno mi je pažnju privukao feljton u Neue Freie Presse od 8. rujna 1887. pod naslovom 'Aesthetische Streifziige' (Estetski poleti), koji je napisao bečki komediograf Eduard von Bauernfeld (1802-1890) u svojoj osamdeset i petoj godini života, i zatvarajući sljedećim riječima:

Ugasile su se sjajne zvijezde poezije,
Čini se da je prošlo vrijeme milostivog mira,
Svjetski rat prijeti izdaleka,
Izručujući nas užasnom barbarstvu.

Osamdesete godine prošlog stoljeća bile su značajne za kovanje planova za uništenje Srednje Europe (mnogi pojedinci Srednje Europe su, naravno, također bili uključeni u te planove), a možda je Bauernfeld u svojim posljednjim godinama slutio da su se kovali takvi planovi, a da se to nije konkretno realiziralo. U starijoj dobi moguće je, čak i bez treninga, dokučiti skrivenu činjenicu, a da ona nije nužno u potpuno budnoj svijesti.

S obzirom na vremena kakva su bila, moja supruga i ja bili smo zabrinuti da ne propustimo nijednu priliku za predavanje, pa smo zajedno s mnogim drugima otišli u Norrköping 9. srpnja. Rudolf Steiner održao je četiri predavanja članovima na temu 'Krist i ljudska duša'. Držao je i javna predavanja. Na povratku smo bili u istom vlaku kao i Rudolf Steiner. Tijekom prelaska iz Švedske u Njemačku susreli smo francuskog ratnika; kasnije nam je rečeno da vodi Poincaréa u Petrograd. Dok smo prolazili pokraj Stralsunda, stajao sam s Rudolfom Steinerom u hodniku vlaka i on je primijetio: "Ovo je grad za koji je Wallenstein rekao da ga mora osvojiti, čak i ako je okovan za nebo". Rudolf Steiner je to rekao s posebnim naglaskom, kao što je često činio kad je želio da dublje razmislimo. Kao što je poznato, Wallenstein nikada nije osvojio grad.

Rudolf Steiner je otišao u Hamburg, a mi smo preko Berlina putovali u dom moje žene, dvorac Heiligenkreuz, blizu Tausa u bohemskoj šumi. Nakon riječi Rudolfa Steinera, učinilo mi se čudnim djelićem sudbine da idemo upravo suprotnim smjerom, Eger prema Pilsenu, od puta (Pilsen prema Egeru) kojim je Wallenstein išao prije njegova ubojstva. Kako sam još od djetinjstva bio blisko povezan s obitelji Wallenstein, ove su me riječi posebno pogodile. Nažalost, kao i u mnogim drugim slučajevima, nisam više razmišljao o toj epizodi.

Kad je izbio rat dobrovoljno sam se prijavio u vojni rok. Umirovljen sam 1901. jer sam patio od posljedica pada i često sam bio bolestan. Kako već neko vrijeme nisam služio, primljen sam samo za lokalni rad. Kako parlament nije zasjedao, moj brat, koji je u to vrijeme bio vijećnik i direktor ureda u Gornjem domu, pretvorio je zgradu parlamenta u bolnicu za ranjene i invalide, časnike i vojnike. Ubrzo nakon toga imenovan sam vojnim inspektorom bolnice i tamo sam se nastanio. U tom svojstvu nisam praktički imao nikoga iznad sebe. Moj stari prijatelj general Cann Wallis, nekoć učitelj cara Karla, imao je najvišu vojnu vlast, ali ga je moj brat zamolio da prihvati

ovo imenovanje, znajući da će preko njega uprava bolnice uživati određenu dozu slobode. Stoga, iako sam bio u vojnoj službi, mogao sam se posvetiti i antropozofskom radu, te sam često znao dobiti i kratki dopust i biti odsutan na neko vrijeme. Tada sam u Pragu počeo držati antropozofska predavanja, što sam i nastavio do danas. Išao sam tamo svakih petnaest dana subotom i nedjeljom. Rudolf Steiner rekao je mojoj supruzi u Dornachu da bi mu bilo drago ako bih mogao pomoći u radu u Pragu, jer je Herr Toepel, koji je tamo bio vrlo aktivan, morao u vojsku.

Moja žena i dva sina proveli su zimu i proljeće, od studenog 1914. do kraja svibnja 1915., u Dornachu i radili su kao rezbari na arhitravima Goetheanuma. U tu svrhu sam svoje sinove privremeno odveo iz njihove škole u Linzu. Zbog rata nije bilo dovoljno ljudi za umjetnički rad koji su morali obavljati antropozofi, pa je moja žena odlučila otići u Dornach. Uvijek ću joj biti zahvalan na ovoj odluci. To je također bilo od koristi mojim sinovima, iako ne s uskog, buržoaskog gledišta, kojeg sam uvijek mrzio. Za Božić sam i ja otišao u Dornach. Nikada neću zaboraviti ovaj Božić zbog njegove duboke duhovne atmosfere. Iz Alzasa se neprestano čula grmljavina oružja, a u Goetheanumu su antropozofi svih nacionalnosti radili zajedno u savršenom unutarnjem skladu, s najvećom iskrenošću i odanošću velikom poslu.

Rudolf Steiner projektirao je zgradu do detalja. Trebalo je učiniti razne stvari. Naprimjer, sjećam se drage stare Engleskinje koja je od jutra do mraka sjedila i oštrila noževe za rezbare. Nitko nije razmišljao o umoru, a kada bi se Rudolf Steiner vratio nakon posjeta Berlinu ili Stuttgartu, to je bio veliki događaj za sve. Svi su se htjeli s njim posavjetovati o svom poslu, i svatko je dobio ono što mu je trebalo. Navečer su se održavala predavanja o mnogim temama iz umjetnosti za one koji su radili na zgradi. Mojim je sinovima, usprkos njihovoj mladosti, bilo dopušteno prisustvovati nekim predavanjima; svirali su u orkestru, u nekim scenama iz Fausta, a kasnije i u Oberrufererovim jaslicama koje je producirao Rudolf Steiner. Stolarska radionica, koja je u početku korištena danju, služila je kao predavaonica. Sve je odgovaralo ozbiljnosti vremena; osjećalo se da je čovječanstvu najpotrebniji rad koji je Rudolf Steiner uložio u izgradnju Goetheanuma. S jedne strane, proživljavali smo početak razaranja; s druge strane, vidjeli smo, u Dornachu, uspon nove kulture za spas budućeg čovječanstva. Tijekom tog Božića u Dornachu, naravno, razgovarao sam s dr. Steinerom o ratu koji nas je sve toliko deprimirao, i za čijim smo krajem svi žudjeli. Rudolf Steiner je rekao da bi za čovječanstvo bila velika nesreća ako bi se rat produžio, kao što se činilo da se događa. Ako će pravi mir okončati rat, to se može postići samo novim, kreativnim mišljenjem koje bi dovelo do temeljno novog poretka svih duhovnih, političkih i ekonomskih uvjeta.

Na Badnjak je u radionici zasvijetlilo drvce okićeno s trideset i tri svijeće, trideset i tri ruže i simbolima Božića. Ispred prvog reda sjedala postavljena je mala klupa za nekoliko djece nekih članova. Te je večeri Rudolf Steiner održao govor samo za djecu, govoreći o velikom siromaštvu u kojem je rođeno Dijete Krist. Mi odrasli znali smo da je to naznaka siromaštva koje će biti sudbina Srednjoeuroljana i da samo iz toga može proizaći veliki duhovni, kršćanski preporod. Rudolf Steiner održao je božićno predavanje za članove dva dana kasnije, naznačivši da je 24. prosinca blagdan Rođenja Djeteta.

S tim u vezi spomenut ću opasku Rudolfa Steinera koja, iako ne pripada tom vremenu, čini se da je povezana s ovim obraćanjem djeci. Nekoliko godina kasnije, kad sam jednom došao u Dornach i kada su me zamolili da večeram s Rudolfom Steinerom, nosio sam krzneni kaput koji je još uvijek izgledao prilično pristojno. Rekao mi je brižljivošću punom ljubavi u glasu: "Još ne znaš koliko si siromašan ti i svi mi". Često sam kasnije imao prilike razmišljati o tim riječima.

Poglavlje VIII

Rat se odužio i nizale su se poteškoće za poteškoćama u zemljama iza borbenih linija. Ljudima, posve nenaviknutim na tako teška vremena, bijaše teško na duši kad se činilo da je tako malo izgleda da će rat završiti. Moglo se pročitati na njihovim licima. Sve veća zabrinutost proizvođača, osobito u poljoprivredi, te česti propusti vojnih uprava, činili su ljude očajnima. Kako je vrijeme prolazilo, velike vojne organizacije izvlačile su ogromne profite i poreze prebacivale na male proizvođače. Postalo je jasno da kada su veletrgovci dobili vlast, da je narod podvrgnut strašnom ugnjetavanju, te da je tako stvorena veća i ozbiljnija korupcija.

Svi smo Uskrs 1915. proveli u Dornachu. U svibnju je dr. Steiner ponovno došao u Austriju. U Beču je održao dva javna predavanja pod naslovom: "Transcendentalno znanje i njegova vrijednost za dušu čovjeka: naše sudbonosno vrijeme promatrano u svijetlu znanosti duha". Održao je i dva obraćanja članovima. Isto javno predavanje trebalo je održati u Linzu. Tamošnja policija je prije toga tražila doslovnu kopiju stenografskih bilješki koje je napravio profesionalni stenograf. Rudolf Steiner osobno je ispravio strojopis, a revidirani izvornik je još uvijek u mom posjedu. Pratio sam ga od Beča do Praga prije nego što je otišao u Linz. Dani u Pragu bili su gotovo isti kao oni u Beču. Javno predavanje u Pragu bilo je 17. svibnja. Sljedeći dan bio mi je posebno važan jer je održao svoje obraćanje članovima u predavaonici našeg doma, Pfarrplatz 12. Na ovom predavanju govorio je o Goetheanumu i skulpturnoj Grupi koja je trebala stajati na važnom mjestu u završenoj zgradi. Ova grupa je trebala prikazati Predstavnik čovječanstva između suprotstavljenih moći Lucifera i Ahrimana. Također je govorio o pobjedi Konstantina nad Konstantinom Klorom i strujama u pozadini, o Krist impulsu i kako se on otkriva u povijesnim događajima, naprimjer, u pobjedi Francuske nad Engleskom kroz nadahnuće Ivane Orleanske. Dana je slika značenja zapadne, istočne i srednje Europe, a predavanje je zaključeno osvrtom na ružin križ koji trebamo prihvatiti kao svoj simbol u pravom smislu riječi. Tada sam bio sam u Linzu jer su mi žena i djeca radili u Dornachu.

Nakon ovih dana u Austriji otišao sam u Dornach, susreo dr. i gospođu dr. Steiner u Innsbrucku, i nastavili smo naše putovanje zajedno. S obzirom na sadašnje uvjete, zanimljivo je primijetiti da sam pod tada prevladavajućim okolnostima (svibanj 1915.) još uvijek mogao putovati bez putovnice na neutralni švicarski teritorij. Na tom sam se putu susreo s prvom poteškoćom, jer su putovnice upravo postale obvezne, bez moga znanja. Zaustavljen sam na granici i Rudolf Steiner mi je savjetovao da se javim željezničkim vlastima kao časnik. Smio sam proći. Iako su se od tog vremena poteškoće povećavale, uvijek sam ih nekako mogao prevladati.

Od Duhova 1915. do sredine 1916. nismo išli u Dornach. Osim što sam se posvetio svojim vojnim dužnostima, bavio sam se i antropozofskim radom u Pragu i Linzu, te brinuo o potrebama farme.

Moram sada spomenuti neke od prijatelja unutar pokreta s kojima se moje poznanstvo produbilo tih posljednjih godina i koji su odigrali važnu ulogu. Herr Julius von Rainer, predavač u Austriji, bio je vlasnik farme Mageregg u Kärntenu, blizu Klagenfurta. Pokrenuo je pekaru uz svoj mlin i raskinuo sa svim suvremenim običajima koji su vladali u mlinarstvu. Ideje koje je razvio u tom smjeru bile su u potpunosti u skladu s načelima znanosti duha, a pekarom se izvrsno upravljalo. Herr von Rainer bio je Hammerlingov obožavatelj, i osnovao je u Beču "Homo contra Homunculus udrugu". Praktično upravljanje udrugom, koje je uključivalo i vegetarijanski restoran, povjereno je Herr i Frau Breitenstein. Kad se savez više nije mogao samostalno održati, Herr Breitenstein postao je odan i vjeran član Odbora bečke skupine antropozofskog pokreta, a kasnije i austrijskog nacionalnog društva. Nažalost, Herr von Rainer bio je fanatik i toliko radikalno u svojim stavovima da se financijski uništio i ubrzo se povukao iz pokreta. Herr Emil Hamburger bio mu je vjerni pomoćnik u to vrijeme. Jednom sam ga sreo kad sam posjetio Herr von Rainera u Mageregg. Kasnije, u rujnu 1918., Herr Hamburger je došao k nama u Tannbach i bio je vrlo drag član našeg domaćinstva do rujna 1921. Uvijek smo ostali dobri prijatelji. Antropozofska medicina postala je njegova posebna grana. Svoj pravi studij medicine započeo je kasno u životu.

Kad sam bio u Pragu, često sam odlazio kod profesora Adolfa Hauffena. Bio je profesor germanskih jezika na sveučilištu, a njegova žena, Klotilde Hauffen, bila je predsjednica antropozofske grupe 'Bozano' tijekom tih godina. U početku je dr. Steiner držao mnoga predavanja za članove u njihovoj kući, gdje je ponekad i boravio. Također sam uživao u prijateljstvu nekih čeških članova, naprimjer, Herr Ludek Prikryl-a, s kojim sam se dopisivao o mnogim antropozofskim pitanjima, i gospođe Ide Freund koja je tamo bila vrlo aktivna članica. Dok smo bili u Dornachu susreli smo Herr Karla Stockmeyera, koji je nakon odsluženja vojne službe postao umjetnik. Bili smo veliki prijatelji i on je boravio s nama u Tannbachu i Linzu i sve nas slikao. Kad je Rudolf Steiner vidio njegov portret moje žene prilikom posjeta Tannbachu, smatrao ga je vrlo dobrim. Po izbujanju neprijateljstava Herr Stockmeyer se kao kapetan pridružio topništvu i, usprkos godinama, prošao cijeli rat.

Ponovno sam otišao u mirovinu u travnju 1916., jer sam shvatio da sam potrebniji unutar antropozofskog pokreta i također jer nisam volio službu iza linije. Čovjek je već tada shvatio da je Europa u stanju čiste zbunjenosti i da služi moćima i ciljevima sasvim drugim od onoga u što su vjerovali vođe. Približavanje barbarstva je bilo na pomolu, jer ovo nije bio običan rat.

Demoniski utjecaji su se povećali u svim sferama, i netko je dosta proživljavao pakao.

U to je vrijeme Rudolf Steiner počeo mnogo konkretnije govoriti o strujanjima u pozadini katastrofe.

Do sada je život u antropozofskom pokretu bio zahvalno, radosno, primanje onoga za čim žude ljudske duše, čak i one u kojima je velika čežnja ostala u podsvijesti. Od sada nadalje, za pojedinca je to bilo pitanje borbe i žrtve. Individualnost Rudolfa Steinera isticala se sve većim sjajem iza tragedije čovječanstva kako su ljudi tonuli sve dublje u materijalizam i agnosticizam. Gdje god su ga ljudi bili voljni slušati, gdje god ih njihov ponos nije odvajao od njega, gdje god su stvarno pokušavali napredovati, bilo je očito zašto je došao tako veliki učitelj. Netko je morao unijeti svijetlo u ovaj mračni svijet iluzija, laži i licemjerja. Milijuni su propadali i nije bilo za očekivati da će se iz prevladavajućeg načina razmišljanja i ratne psihoze - oboje se održalo do danas - izroditi nešto korisno i vrijedno. Nijedno drugo mišljenje nije bilo moguće osim da je evolucija svijeta pozivala vođe ljudi da postanu svjesni duhovnog svijeta, čak i ako samo do te mjere da priznaju Rudolfa Steinera kao duhovnog vođu. Ali dogodilo se suprotno. Započeo je rat protiv Duha, rat koji je postajao sve općenitiji, službeno podržavan i potican od države i Crkve, i zaodjenut svakakvim naizgled moralnim i zvučnim frazama.

Nakon određenih formalnosti u Innsbruck uspjeti smo u lipnju 1916. prijeći granicu u Švicarsku. Osjećali smo se kao da smo izašli iz zatvora kad smo stigli do Bucha. Dugo nismo slobodno disali. Iako smo znali da se moramo vratiti u zatvor, htjeli smo sa sobom ponijeti unutarnju snagu za borbu za obnovu duhovnog života.

U Dornachu smo svi odjednom počeli raditi na rezbarijama u drvu, moja žena na prozoru južnog trijema, koji je dovršila. Mogao sam obaviti samo pripreme radove koje su na kraju dovršili drugi. Moji su sinovi marljivo radili i na kućištima uređaja za grijanje u bijeloj sobi euritmije. Nakon dva mjeseca vratio sam sinove u školu u Linz, a supruga je ostala u Dornachu da dovrši neke poslove. Dok smo bili tamo, moji sinovi i ja, išli smo na mnoge izlete u planine. Rudolf Steiner dolazio je tek krajem srpnja, kada je svaki dan držao predavanja. Održali su se i razni umjetnički nastupi. Prije mog odlaska imao sam privatni razgovor s Rudolfom Steinerom, za koji se sjećam da je bio od velikog značaja. Fräulein Stinde, članica Johannesbau Vereina i najvjernija radnica, umrla je. Rudolf Steiner žalio je što ima stvarno tako malo radnika i što nije točno vidio kako će popuniti njezino mjesto. "Ako ti nećeš zauzeti njezino mjesto, stvarno ne znam tko bi mogao, ali možda ćeš biti potrebniji Austriji", rekao mi je. U tom trenutku nisam mogao ne složiti se s posljednjim riječima.

Krajem 1916. napisao sam svoju prvu brošuru pod naslovom "Razmišljanja za vrijeme rata" (Betrachtungen während der Zeit des Krieges), na koju se Rudolf Steiner osvrnuo na predavanju u Dornachu 8. siječnja 1917. sljedećim riječima:

....danas sam doveden do ove stvari, dragi prijatelji, jer već postoji tendencija da se u središte ubaci drugačija nota nego na periferiji. A ako naš antropozofski cilj ima udjela u tom različitom tonu, možemo o tome govoriti među sobom. Danas sam dobio pamflet 'Razmišljanja tijekom ratnog vremena', koji je napisao naš prijatelj Ludwig von Polzer koji je često radio ovdje. Slagali se ili ne sa svakim detaljem izrečenog, vrlo je zanimljivo da se Polzer ne zaokuplja zlostavljanjem i nasrtajima na druge, već vlastite austrijske sunarodnjake ozbiljno uzima na zub, s namjerom, prije svega, da dopre do njihovih ušiju. Naravno, njegova karma ga je učinila Austrijancem, ali on stavlja teret na svoje ljude. Ne čitamo: mi smo nevini, nikada nismo učinili ovo ili ono, mi smo bijeli anđeli, a svi ostali su crni vragovi - nego (citiram iz pamfleta): "Zašto se ljudi mrze i komadaju jedni druge? Je li doista politička razlika u mišljenjima ono što čini toliko patnje potrebnom? Zaraćene strane misle da znaju o čemu se radi, ali nitko u stvarnosti ne zna,.... dekadentna kultura bježe svoju posljednju bitku. Središnje države, koje se bore za klicu nove kulture, to još ne znaju; one se bore za nešto što ne mogu shvatiti i sami su zasićeni osjećajem za koji njihovi vlastiti vojnici daju svoju krv na bojnopolju. Ono što je degenerirano i zastarjelo mora biti istrijebljeno, stoga vidimo kako bljesne posljednji put. Ne susrećemo li ga i među sobom, na svakom koraku, taj stav Antante, koja je nositelj stare, dekadentne kulture? Nije li i nas oplodio - hodajući gore dolje modnim ulicama, utjelovljen u arhitekturi, cerekajući nam se iz reklama, orgijajući u poslovnom životu, nadimajući se u pomami za organizacijom i birokracijom i zavaravajući se u drskosti, licemjerni humanizam? Tisak pokušava nadmašiti svog parnjaka, Antantu, u svojoj ljubavi prema istini. Tu imamo Antantu, koja bijesni i bunca u našoj vlastitoj zemlji, pretvarajući se da radi za hrabre vojnike i civile, od kojih su mnogi u tom procesu izgubili živote. Ovaj užasni bljesak - nadajmo se da je posljednji put prije kraja - nije pravi Njemački". (kraj citata iz pamfleta)

(Rudolf Steiner): "Sve na što se žali u vlastitoj zemlji, kaže da nije Njemačko u pravom smislu riječi. I tako dalje, na istoj liniji. On zapravo govori savjesti vlastite nacije. Dobro je da ove stvari budu povezane s našim ciljevima ovdje. Ne moramo se nužno složiti od riječi do riječi, sa svime što ovaj pamflet kaže, jer najbolja stvar od

svega je da radimo neovisno, svatko od nas čuvajući vlastitu individualnost i ne prihvaćajući ništa kao dogmu ili autoritet...."

Tada sam još uvijek bio prilično optimističan, vjerujući da će se moći lakše pobijediti vladajuće sile tame, da će rat ljude nečemu naučiti, da će ih dozvati pameti. Ali ubrzo sam shvatio da je upravo suprotno, da su sile smrti, mržnje i straha samo iskoristile rat da uklone posljednje prepreke koje su im prije rata stajale na putu. I tako je sklopljen privid mira, ali se rat nastavio drugim sredstvima.

Predavanje u kojem je Rudolf Steiner spomenuo moj pamflet bilo je jedno u nizu predavanja koje je održao kao odgovor na zahtjev nekih radnika Goetheanuma. U svojim predavanjima od 4. prosinca do kraja siječnja 1917. dao je povijesni pregled stvarnih uzroka rata iza vanjskih zbivanja. Shvatilo se koliko je čak i određenim članovima bilo teško slušati činjenice bez predrasuda. To je također bio dokaz koliko su ljudi izvana bili u krivu u svojim pretpostavkama da oni unutar pokreta prihvaćaju sve što je autoritet Rudolfa Steinera. On sam je uvijek iznova ponavljao da što se pažljivije i temeljitije ispitaju njegove izjave, to će sigurniji biti napredak znanosti duha. Sve što kaže istinski duhovni istraživač može se shvatiti zdravom ljudskom inteligencijom ako se ulože potrebni naponi, jer ljudska inteligencija nije ograničena, već se razvija u skladu s duhovnim zakonom, ako čovjek ne podiže vlastite prepreke straha, mržnje ili lijenosti. Ali ova su predavanja također dokazala da neki ljudi nisu željeli čuti; istina ih je zaboljela i otišli su. Rudolf Steiner mi je tada rekao da usprkos njegovom iskrenom pokušaju nepristrane neutralnosti, ne može nastaviti ovu temu, iako je vrlo potrebno da čak i mala skupina ljudi svih nacionalnosti ima dublji uvid u potrebe evolucije. Dodao je da naravno ima mnogo drugih tema za razgovor. Pročitati neka od upozorenja koja su dana s tolikim naglaskom u ovim predavanjima, znači osjetiti duboki osjećaj srama.

U vrijeme kada sam objavio ovaj pamflet već sam shvaćao da neprijatelj srednjoeuropske duhovnosti ima jaku poziciju u našim vlastitim političkim redovima, i da usprkos velikim žrtvama na bojnopolju Srednja Europa nije mogla pobijediti dok se ona, mala manjina protiv cijeloga svijeta, borila istim oružjem i koristeći iste oblike mišljenja kao i njezini protivnici. Jer u stvarnosti to je bio samo rat protiv duhovnih mogućnosti Srednje Europe, pripremljen s velikom genijalnošću mnogo prije stvarnog izbijanja neprijateljstava. Postojao je strah od tih klica duhovnih sposobnosti koje su, osobito kod mješanaca Austrije, dugo težile ostvarenju. Stoga je Srednju Europu trebalo dovesti do ekonomske propasti. U Rudolfu Steineru vidio sam jedinog čovjeka koji je mogao pokazati put kojim se mogla uvesti učinkovita duhovna obrana.

Poglavlje IX

Car Franjo Josip I. umro je uvečer 21. studenoga 1916., nakon šezdeset osmogodišnje vladavine. Tako je završio život dosljednog ispunjavanja dužnosti. S pravom se može reći da je on, posljednji predstavnik duha Habsburške kuće, s najvećom savjesnošću vršio svoje dužnosti vladara. Vrsta mudrosti koju je posjedovao bila je korisnija u vođenju ljudi i naroda od apstraktnog intelektualizma kasnijih vremena, koji je odlučan vladati, ali čovječanstvu donosi samo nesreću. Danas ljudi samo žele vladati 'državama', to jest apstraktnim totalitetima, s legaliziranim, mehaničkim intelektualizmom, na račun ljudi i nacija.

Svi udarci sudbine kojima je bio izložen tijekom svoje vladavine u Austriji, njegovo pošteno nastojanje da se nosi s nacionalnim problemima, nesreće vlastite obitelji - sve je to okruživalo cara ozračjem pada, koje je uvijek hrabro podnosio. Bio je posljednji predstavnik i egzekutor habsburškog duha (u smislu stvarnog duhovnog bića) kojeg je istisnuo duh vremena. Tragedija naše epohe i uzrok sve većeg kaosa je što još nije prepoznana suverena volja tog duha vremena.

Car Karlo je stupio na prijestolje, sudbinski postavljen u svjetsku situaciju za čije bi sagledavanje i rješavanje bila potrebna moć duhovne spoznaje sa širokim i duhovnim horizontima, sasvim drugačijim od onih koje mu je pružalo njegovo obrazovanje. Ova gigantska panorama svjetske situacije, koju je jedva itko prepoznao, zahtijevala je od cara srednjih država beskrajno više od obrazovanja konvencionalnog religioznog i znanstvenog karaktera koje bi moglo osposobiti prosječnog čovjeka da ispuni svoje dužnosti. Zbog njegova obrazovanja od njega se nije moglo očekivati više nego što je postigao, s poštenim osjećajem dužnosti i predanošću. Od početka svoje vladavine radio je za mir, ali ne poznavajući sredstva koja bi mogla osigurati pravi mir.

Moj brat mu je bio dugogodišnji prijatelj, praktički još od djetinjstva. Mnoge je mjesece provodio kao gost careve majke u dvorcu Miramare kod Trsta ili u Persenbergu na Dunavu u Donjoj Austriji. Nadvojvoda Karlo tada mu je rekao da će ga, ako ikada bude car, postaviti za svog 'ravnatelja kabineta'. Održao je obećanje dato u mladosti. Na takvom položaju postojala bi mogućnost, na kratko vrijeme, pomoći caru da potpunije shvati temeljne struje koje su određivale događaje u europskoj situaciji.

To me dovodi do razdoblja u mojim sjećanjima koje je bilo za mene najteže, ali za Srednju Europu najpresudnije.

Godine 1917. Rudolf Steiner prvi je put pokušao spasiti Srednju Europu od namjerno planiranog uništenja i propadanja. Iako su ovaj prvi pokušaj, kao i

drugi, slomljeni užasnim protivljenjem vodećih krugova u svijetu opsjednutom moćima smrti, nisu bili uzaludni. Bili su nositelji duha za kasniju budućnost. Nijedan neuspjeh nikad ne zadaje smrtni udarac istini pravog duhovnog impulsa.

Najprije želim govoriti o nekim prijateljima koji su mi, od tog vremena pa nadalje, ne samo pomagali u mojim osobnim poslovima, već i u cijelom poslu koji sam pokušavao raditi u duhu i službi Rudolfa Steinera i antropozofije. Osjećam se zauvijek sjedinjen s njima zbog posla koji smo zajedno obavili i sa zahvalnošću se osvrćem na ove dane. Malo kasnije ću pisati o svim tim prijateljima, kako bude zahtijevao niz događaja.

Sada se ne mogu sjetiti stvarnog datuma kada me Frau Julie Klima došla vidjeti 1916. godine, u hotel 'Blauen Stern' u Pragu, gdje sam obično odsjedao kad sam se bavio antropozofskim radom. Rudolf Steiner također je često odsjedao u ovom poznatom hotelu u kojem je 1866. potpisan mir između Austrije i Pruske. Zgrada je srušena 1935. Frau Klima htjela je sa mnom razgovarati o određenim antropozofskim stvarima. Njezin entuzijizam i žar za antropozofiju i Rudolfa Steinera bio je izražen u njezinim očima. Od tada smo uvijek bili u kontaktu i sretali smo se na mnogim antropozofskim sastancima. Bila je supruga dr. Jaroslava Klime koji je služio u državnoj policiji u Pragu. Klima je bio pravi Čeh, dobrog srca, sposoban za veliki entuzijizam i vjeran u svojim prijateljstvima. Godinama su ga slali kao službenog predstavnika policije na predavanja Rudolfa Steinera pa ga je poznavao dulje od mene. Kad je njegova supruga počela sudjelovati u pokretu, i on se sve više zanimao i često ga financijski pomagao. Jako se divio Rudolfu Steineru koji mu je također bio jako drag. Upoznao sam ga ubrzo nakon što sam upoznao njegovu ženu i među nama se razvilo pravo prijateljstvo. Dr. Klima se više puta pokazao kao prijatelj koji je pružao praktičnu pomoć. Umro je 1927. kao šef policije u Bratislavi (Pressburg). Izgubio sam ne samo dobrog prijatelja, već i prijatelja koji bi, uz sve izglede da dobije viši i utjecajni položaj u Čehoslovačkoj republici, mogao učiniti mnogo za antropozofski pokret.

Bio sam revoltiran nepravednim postupanjem prema Česima tijekom rata i nerazumijevanjem koje je austrijski narod pokazao za narodnu dušu Slavena. Činilo mi se da je to pogubno za Carstvo. U tome sam naslutio smišljeni plan koji je započeo 'Bitkom kod Bijelog brda' (1620.) da se povrijedi Srednja Europa. Ugnjetavanje slavenskih naroda s jedne strane i napredovanje Mađarske s druge strane, bio je samo jedan dio plana za uništenje Srednje Europe. Odlučio sam učiniti nešto za usklađivanje njemačko- slavenskih razlika. Ovdje ću reći da mislim samo na Poljake, Čehe, zapadne i južne Slavene. Prije svega nastojao sam ispraviti najviše flagrante nepravde. Jaroslav Klima obavještavao me o mnogim stvarima, a ja sam više puta odlazio svom bratu na Sud da mu kažem jasne činjenice.

Suđenje dr. Kramaru za veleizdaju vođeno je tako da mi se revizija činila neophodnom kako bi se umirili Česi, a također i zbog kritičnog položaja rata. I suđenja drugih kao da su zahtijevala reviziju, naprimjer dr. Rasinsa i dr. Preissa. Car Karlo je želio pravdu i smatrao je da Austrija ne može postojati bez slavenskog elementa. Pravdom se nadao služiti miru za kojim je čeznuo. Tražila se revizija, a ne amnestija. Stožer se tome usprotivio, kao i grof Czernin, ministar vanjskih poslova. I tako se odlučilo na amnestiju, koju moj brat nije predložio. Moj brat je samo dobio upute da sastavi manifest.

U tim prvim mjesecima 1917. znao sam da se nešto mora dogoditi ako se želi izbjeći najgore za Srednju Europu. Rudolf Steiner nije govorio još konkretnije jer ga nisu pitali, čak ni antropozofi, iako je, kako sam kasnije čuo, čekao i nadao se takvom zahtjevu od njih. Oni su još uvijek bili prilično zapleteni u ideologiju i mistične trendove mišljenja. Na svojim predavanjima u Dornachu, od prosinca 1916. do siječnja 1917., Rudolf Steiner je dao samo povijesne naznake temeljnih struja europskih događaja kako bi nam pomogao da razumijemo izbijanje rata.

U svibnju 1917. godine car Karlo ponudio je mom bratu mjesto predsjednika Vlade. Međutim, on nije osjećao da je opravdano prihvatiti jer nije znao ni za jedan način kako se izvući iz ratnog kaosa, a ipak podržati unutarnju politiku. Činilo mu se pogrešnim prihvatiti dužnost u takvim okolnostima, u tako teškim vremenima. Također je rekao caru da vjeruje da bi mu mogao učinkovitije služiti na mjestu koje je tada obnašao. Sudjelovao sam u svim tim fazama tijekom tih teških mjeseci sa svjesnom spoznajom odgovornosti koja je pala na mene, s jedne strane preko Rudolfa Steinera, a s druge strane kroz blizak, cjeloživotni odnos s mojim bratom i moju ljubav prema Austriji.

Na predavanjima u siječnju 1917. Rudolf Steiner je govorio o načinu na koji su se savezničke države periferije odnosile prema iskrenoj želji za mirom srednjih država 1916. godine. Jer u stvarnosti središnje države nikada nisu imale nijedan drugi ratni cilj osim očuvanja vlastite slobodne aktivnosti. Nitko nije duhovno toliko učinio za oslobađanje srednjih država od ratne krivnje kao Rudolf Steiner. No, čini se da je skrivenim i utjecajnim, onima koji povlače strune Srednje Europe, čak i takva vrsta oslobađanja bila nezgodna, jer su se na toj liniji mogla dobiti čudna otkrića i pogoditi krugove koji su se predstavljali kao zagovornici mira.

Kako bi se mogao informirati o političkoj atmosferi u Češkoj, predložio sam bratu da primi dr. Klimu. Ovaj je otišao u Beč (ja sam ga pratio u Laxenburg), i imao je dug razgovor s mojim bratom. Ja osobno nisam bio prisutan na ovom razgovoru, ali kasnije mi je rečeno da je dr. Klima rekao 'prekasno' i savjetovao da car ne posjeti Prag u to vrijeme.

Kako mi je kasnije rekla Frau Klima, ona posjeduje memoare svog supruga koji još nisu objavljeni. Sve činjenice koje sam naveo opširno su obrađene u tim memoarima.

Poglavlje X

U drugoj polovici godine 1917. počelo je za mene vrlo zanimljivo karmičko prijateljstvo s grofom Otto Lerchenfeldom iz Koeferinga i njegovom obitelji. Grof Otto Lerchenfeld bio je drag, vjeran antropozof, koji je mnogo žrtvovao za pokret. Njegova žena mu je bila odana, i iako je odgojena u pravoslavnoj vjeri, antropozofija joj je dala uvid i razumijevanje. Bila je dovoljno široka i razumna da suosjeća sa svoje dvije kćeri u njihovoj želji da se posvete antropozofiji. Svoju najmlađu kćer poslala je, unatoč protivljenju kruga svojih poznanika, u Waldorfsku školu u Stuttgartu koju je osnovao Rudolf Steiner uz financijsku potporu Emila Molta. Poznavajući težinu okolnosti, možemo se samo diviti ovom neovisnom i hrabrom stavu.

U svibnju 1917. moja supruga i ja uspjeli smo prevladati poteškoće u Salzburgu i pohađati neka predavanja u Münchenu. U to sam vrijeme imao dug razgovor s Rudolfom Steinerom u kojem mi je dao uvidjeti ozbiljnost stanja u svijetu. Rekao sam mu da je mog brata car postavio za ravnatelja Kabineta i da imam njegovo puno povjerenje; da je car najviše žudio za mirom i da se činilo da postoji mogućnost da se te okolnosti iskoriste za pokazivanje načina da se osigura pravi mir. Sjećam se da je Rudolf Steiner bio vrlo skeptičan i protivan separatnom miru za Austriju, o kojem se u to vrijeme mnogo govorilo, jer on ne bi spriječio uspjeh ciljeva Antante niti njihovu namjeru da razbiju habsburšku dinastiju. Rekao je da je rat teška karma materijalizma koji ne potječe iz znanosti, već je znanstveni materijalizam posljedica tog materijalizma koji su tijekom posljednjih stoljeća širile različite vjerske sekte. Ljudi koji su postupno gubili svu svijest o bogovima nisu mogli ponovno steći nikakvu stvarnu vezu s duhovnim svijetom: putem vjerskih ispovijesti koje nisu imale nikakve veze s pravom religijom. Od razvoja prirodnih znanosti, humanizam je nastojao izgraditi most između znanosti i religije, ali je taj dualizam dao crkvama koje su postale sve više zadubljene u pitanja vanjske organizacije, bolju mogućnost kontrole. Nisu htjeli prihvatiti vjeru kao prethodni korak do duhovne spoznaje.

Tijekom ovog govora prvi put sam vidio veliku promjenu koja je trebala doći u svijet koji nije bio spreman za nju, svijet u kojem su ljudi još uvijek radili, čak i u znanstvenim krugovima, s mislima koje su događaje već dovele do apsurdna. Tada nisam očekivao da će dvadeset godina kasnije mentalno stanje ljudi biti još manje zdravo i još više zbunjeno nego u to vrijeme. Takva pomisao bila bi nepodnošljiva u to doba. Tek postupno sam se mogao naviknuti na to spuštanje u pod-prirodu, u pod-čovjeka.

Do tog vremena nisam čitao predavanja iz Dornacha od prosinca 1916. do siječnja 1917, na kojima nisam mogao biti prisutan. Tek u drugoj polovici

godine poslao mi ih je Rudolf Steiner. Tako da sam tek u ovom privatnom razgovoru čuo nešto o činjenicama ovog zlog okultizma koji djeluje iza vanjskih događaja.

Dana 10. srpnja 1917. godine, poslije podne, primio sam telegram u Tannbachu: "Možete li doći u petak na nekoliko dana u Berlin. Lijepi pozdrav. Rudolf Steiner".

Bio je utorak. U tako kratkom roku nije bilo lako organizirati potrebno za odlazak u Berlin. Osim putovnice i vize, umirovljenici koji su časnici morali dobiti dozvolu preko vojnih vlasti od Vlade. Srećom, grof Rudolf Meran bio je guverner Gornje Austrije. U mladosti smo bili prijatelji u Grazu, a njegova žena je bila sestrična moje žene. Otišao sam do njega tog poslijepodneva, sredio sve što je bilo potrebno i sutradan sam otputovao u Beč s njegovom preporukom njemačkom konzulatu, da dobijem njemačku vizu, stigavši u Berlin u petak ujutro. Rudolf Steiner dočeka me riječima: "Nećete pogoditi zašto sam vas pozvao da dođete". Odgovorio sam: "Pretpostavljam da je to u vezi s mnogim razgovorima koje sam imao privilegiju voditi s vama o aktualnim događajima u vrijeme balkanskog rata, ali i nakon njega". Rudolf Steiner mi je tada rekao da je grof Lerchenfeld preuzeo inicijativu i da je došao k njemu po savjet kako bi Srednja Europa mogla pronaći častan izlaz iz rata. Rekao mi je također: "Grof Lerchenfeld želio je dogovoriti sastanak nekih istaknutih ljudi sa mnom, ali svi su iz raznih razloga tražili ispriku".

Rudolf Steiner je naravno ostavio Lerchenfeldu slobodu da pozove svakoga za koga je smatrao da bi mogao nešto učiniti. Koliko se sjećam, pitani su: princ Lichnowsky, posljednji njemački veleposlanik u Londonu prije rata, grof Bernstorff, posljednji njemački veleposlanik u Washingtonu, generalni direktor Bassin Hamburg-Amerika Line, Herr Felix Harden, urednik Zukunft. Nisam sasvim siguran je li Herr Rathenau bio pitan. Moj poziv došao je izravno od Rudolfa Steinera.

Na sam dan mog dolaska Rudolf Steiner počeo me upoznavati s idejom trostrukog socijalnog organizma koja, kako je rekao, ne smije ostati puka literatura, već bi je morao zagovarati svjetski priznat autoritet ako želi biti učinkovita u cilju mira. Sljedeći su dani provedeni u primanju ove osobne upute. Tada mi je Rudolf Steiner dao otipkani Memorandum koji je on sastavio. Ovaj Memorandum je objavio moj brat u dodatku svoje knjige, Kaiser Karl. Dr. Roman Boos ga je također objavio u svojoj knjizi, 'Rudolf Steiner während des Weltkrieges', kao Memorandum B. Ovaj drugi Memorandum je pomiješan, što se tiče vremena, s drugim, koji mi je Rudolf Steiner dao posebno za mog brata. Vodio sam dnevnik o tim događajima iz srpnja 1917. i stoga sam bio dužan ispraviti informacije koje je grof Lerchenfeld dao za knjigu dr. Boosa, u časopisu Anthroposophie, Vol. XVI, Br. 2 (Siječanj—Ožujak, 1934).

U međuvremenu 16. srpnja, grof Lerchenfeld je otišao u München kako bi se pripremio za intervju s grofom Bernsdorff. 18. srpnja tu smo mu se pridružili Rudolf Steiner i ja. Intervju je dogovoren za 19. srpnja, u poslijepodnevnim satima, u hotelu Eden. Grof Bernsdorff je stigao, ali ga intervju nije uspio potaknuti na aktivnost. Rudolf Steiner i ja vratili smo se u Berlin 20. srpnja. U noći s 21. na 20. srpnja Rudolf Steiner napisao je drugi Memorandum. I to je bilo namijenjeno mom bratu. Rudolf Steiner mi je rekao: "Ovo što sam ovdje napisao može poslužiti vašem bratu kao ministru vanjskih poslova u Brest-Litovsku kao temelj za izražavanje takvih ideja kao izraza volje Srednje Europe. Mnogo je duhovnih centara raštrkanih u Rusiji. Oni bi razumjeli i to bi moglo postati učinkovit instrument za mir; jer istok je uvijek imao sluha za ideje Srednje Europe".

Rudolf Steiner je zapravo mislio da bi moj brat trebao pokušati postati ministar vanjskih poslova umjesto grofa Czernina i rekao je s posebnim naglaskom: "Kad bi se austrijski car zalagao za to, riječi princa Bismarcka mogle bi se ponovno obistiniti: 'Kad austrijski car uzjaše svog konja, svi njegovi narodi će ga slijediti'." U to je vrijeme Rudolf Steiner čvrsto vjerovao u šanse Austrije. Kad je vidio da me ta odgovornost čini nemirnim i tjeskobnim, rekao je s najvećom ljubaznošću: "Nemoj se uzrujavati. Čovjek mora biti u stanju vidjeti čak i narode propale. Ako ono što sam ti objasnio kao mogućnost spasa, se ne dogodi, uslijedit će niz katastrofa. Stvari koje se ne mogu postići razumom moraju se neizbježno dogoditi, u krajnjem slučaju kroz ogromne preokrete kada to zahtijeva volja svijeta."

Kad se opraštao od mene, Rudolf Steiner je rekao: "Upotrijebite ova dva memoranduma točno onako kako mislite da je najbolje".

Intervencija Rudolfa Steinera u te stvari nije bila intervencija od Antropozofskog društva, jer izravna politika nije jedna od njegovih zadaća. Bila je to akcija pojedinaca koji su od Rudolfa Steinera tražili savjet. Osim grofa Lerchenfeld i mene, nijedan drugi antropozof nije sudjelovao u ovim poslovima. U početku ostali članovi nisu ni znali za pokušaj.

Dok sam tada bio u svakodnevnom kontaktu s dr. Steinerom u Berlinu, tamo je kao slučajno došao i moj prijatelj Walter Johannes Stein kako bi s dr. Steinerom razgovarao o svojoj temi za diplomski. Stein je bio u aktivnoj vojnoj službi i bio je u uniformi. U to je vrijeme civilima bilo vrlo teško prenijeti dokumente preko granice. Stein se ponudio da umjesto mene prenese otipkani Memorandum preko granice, a da nije znao njegov sadržaj. Drugi, rukom pisani Memorandum sam ja sam uzeo. Stein mi je rekao u šali - ali u njegovim riječima bilo je odanosti i krajnje spremnosti da pomogne: "Ako dođe do najgoreg, mogu to progutati"! Ovakav stav se svidio Rudolfu Steineru i primijetio je kako je ovaj mladi antropozof dobar u usporedbi s nekim drugim koji ga je nedavno posjetio. Ovaj susret u Berlinu sa Steinom

bio je početak daljnje zajedničke sudbine, koja se uz manje prekide nastavlja do danas.

Uvjeti Memoranduma prilagođeni su ratnom položaju i vanjskoj politici, a trostruki društveni ustroj samo je kratko naznačen. Stari način razmišljanja ovo je često pogrešno shvaćao. Zamišljalo se, naprimjer, da predložena gospodarska uprava također donosi zakone, dok se samo namjeravalo udružiti radi lakših gospodarskih uvjeta u sve širem području slobodne trgovine, jer gospodarstvo i trgovina ne uspijevaju pod hijerarhijskom organizacijom ili političkim zakonodavstvom. Ni predstavljanje kulturnog života nije imalo za cilj izdavanje zakona i propisa ili organiziranje pitanja kulture s političkog gledišta. U smislu Trostrukog socijalnog organizma, njegova je zadaća bila dati nove poticaje i sadržaj kulturnom životu. Današnja je reforma školstva, naprimjer, u pravilu ograničena na pitanja organizacije, a vodeća načela postavljaju se iz političkog centra. Malo se razmišlja o podizanju same znanosti o odgoju na višu razinu. U slobodnom duhovnom životu, dakle, postojalo bi stalno natjecanje - što nije ispravno u ekonomskom životu - a da ljudi ne bi bili prisilno grupirani putem političke, crkvene ili ekonomske prisile. Svatko bi bio slobodan prepustiti svoju djecu da ih školuju oni u koje je imao povjerenja. Ljudi su danas najdalje od razumijevanja dužnosti političke ili 'pravične' države, iako ljudi Srednje Europe imaju mnoge kvalitete koje bi im to omogućile. Istraživanje ljudskih prava - koje bi trebalo određivati zakone - još je uvijek vrlo nepoznato područje, jer je to dosad bilo pitanje samo političkih, ekonomskih i intelektualnih prerogativa.

Memorandum iz 1917. obratio se uvidu tadašnjih vladajućih sila - careva - koji su još uvijek mogli učiniti mnogo, snagom i izvjesnošću cilja. Pred forumom svijeta koji sluša, takve su misli, makar i postupno, morale biti učinkovite; nisu mogle ponovno biti predane zaboravu, jer je čovječanstvo u konačnici organizirano za istinu. Boljševizam u svojim raznolikim i okaljanim oblicima ne bi mogao djelovati tako razorno. Samo tako bi bilo moguće paralizirati boljševizam koji je, od Zapada ogrezlog u apstraktnom intelektualizmu, uprizoren u Rusiji uz pomoć Ludendorffa.

U nedjelju, 22. srpnja, napustio sam Berlin, dr. i gospođa dr. Steiner išli su sa mnom na stanicu. Navečer 23. srpnja otišao sam sa svojim bratom, kojega sam susreo u Beču, u Reichenau, i 24. srpnja, dao sam mu prvi kao i drugi memorandum koji je bio napisan posebno za njega i koji sam osobno ručno prepisao iz originala Rudolfa Steinera. Dana 26. srpnja primio me ministar-predsjednik, dr. Seidler, kojeg je moj brat preporučio za ovo mjesto i koji je u tom trenutku bio u zavadi s ministrom vanjskih poslova, grofom Czernin.

Moj brat, u svojoj knjizi 'Kaiser Karl', bilježi svoje visoko mišljenje o Memorandumu. Od tog vremena počele su protiv njega spletke. Bile su

poticane s raznih strana, predvođene s grofom Czerninom, nekih krivo obaviještenih njemačkih časnika i političara, nekih austrijskih Nijemaca, a posebno Mađara. Stoga je moj brat osjećao nevoljkost, da još više oteža stvari preko Memoranduma, i dao ga je caru tek nakon njegova umirovljenja. Car je tada rekao svom ađutantu, Freiherr von Marterer: "Grof Polzer je otrgnut od mene svim vrstama intriga".

Ne želim zamjeriti svom bratu - niti sam to ikada činio - što nije uložio svaki napor da iskoristi blizak odnos s Carem za ispunjenje ovog plana. Sudbina je odredila drugačije, ali trebalo je vidjeti hoće li se ta mogućnost pokazati povoljnom.

Kao posljednji savjetnik nakon umirovljenja, moj brat je Caru dao memorandum. Koja je bila prava duhovna pozadina ovog pokušaja i savjeta? Duh habsburške loze bio je snaga koja je držala austrijske narode na okupu. Djelovao je kroz pojedince iz obitelji Habsburg. (Rudolf Steiner jednom je istaknuo da je ovaj duh bio hijerarhijskog reda duhova naroda) Da je bilo moguće da se habsburški duh, kroz osobnost cara Karla, sporazumijeva s duhom doba (Mihael), prijelaz u novi vijek bio bi moguć bez svake bitne katastrofe.

U to je vrijeme moj brat odbacio ideju da pokuša postati ministar vanjskih poslova, ali mi je kasnije rekao da bi prihvatio imenovanje da je Memorandum dobio u svibnju umjesto srpnju. Ovo kašnjenje od tri mjeseca, pokazuje ogromnu tragediju sudbine u ovim događajima. Ali također pokazuje budnost svjetske sile koja se do samog kraja suprotstavlja onome što se mora i što će se dogoditi u sljedećim stoljećima.

Mom bratu je, naravno, bilo preteško shvatiti golemo značenje ovih ideja, bez antropozofske obuke. Ali ne bi bilo u redu reći da je situacija 1917. zahtijevala prethodno razumijevanje 'trostrukog socijalnog poretka', od strane velikog broja viših dužnosnika i političara. Bilo bi dovoljno da su Car i njegovi odgovorni savjetnici energično djelovali. Stvar bi tada bila pokrenuta, iako naravno ne bez otpora. Tada bi drugi ljudi osjetili, kroz blagotvorne rezultate i duhovni impuls, da je ovdje nešto što pruža istinsku perspektivu punu nade za budućnost. Beskrajna obmana i sve veća bijeda ne bi zavladao Srednjom Europom. Oni koji su razumjeli ne bi bili isti kao oni koji su bili na vlasti u starom režimu stranačke politike, ali bi sama ta činjenica bila kao neka svjetska pravda nakon ratne katastrofe. Čak i da su stvari došle do najgoreg, bilo bi bolje propasti s ciljem koji bi kasnije neizbježno pokazao korisne učinke, nego dopustiti da se Srednja Europa pretvori u običnu koloniju, u militarizirane skupine, a ljudi u najamne robove angloameričke svjetske sile.

Ali najveća opasnost za visoko diferencirane narode Srednje Europe, u kojima postoje duhovne i kulturne mogućnosti za budućnost, ne leži samo u

ekonomskim potrebama, već u nametanju na njih, sa zapada i sa juga, mehaniziranih načina mišljenja koji privlače antisocijalnu žudnju za moći, brutalnost i zločin. Tragedija Srednje Europe nije, dakle, ekonomsko siromaštvo, koje je možda i korisnije od bogatstva, nego svjesno, sustavno uništavanje sposobnosti duše i duha u pojedincu. Istina, potpuno istrebljenje takvih sposobnosti više nije moguće. Rudolf Steiner je sačuvao čovječanstvo od ove sudbine. U krajnjem slučaju, makar i nakon mnogih katastrofa, potrebe grupe mlađih ljudi, pokazat će put duha, i njegove posljedice u životu.

Proteklo vrijeme i daljnja učenja Rudolfa Steinera dali su mi dublji uvid u te događaje od prije gotovo dvadeset godina. Demonske moći kojima čovječanstvo sve više i više podliježe, imale su osjetljiv organ zapažanja za istinski kršćanske sposobnosti naroda srednje Europe - sposobnosti koje označavaju prijetnju ovim demonskim silama. To se jasno pokazalo u događajima i spletkama iz 1917.

Oni koji imaju dublji senzibilitet za niti sudbine i potrebe budućnosti, i nemaju duhovne pristranosti, mogu biti svjesni da su događaji opisani u knjizi 'Kaiser Karl' bremeniti sudbinom. Iako su ovo dvoje ljudi koje je sudbina tako zblížila to samo donekle shvatili, njihova procjena toga bila je drugačija od one takozvanih 'službenih' vlasti. Potonji su se smatrali toliko pametnima i superiornima, da su jedni svojom površnošću, a drugi filistarstvom, postali oruđe za uništenje Srednje Europe. Više krivi od careva za propast Centralnih sila, ovi materijalistički predstavnici vladajućih kršćanskih i društvenih tijela, znali su sebe sačuvati, u interesu neprijatelja, na štetu naroda. Odavali su se idejama koje su dolazile čas sa Zapada čas s Istoka, a bile su uzaludne za Srednju Europu; priklonili su se tim idejama, nakon što su dopustili da borbe traju toliko dugo da je iscrpljenost ljude učinila lakim žrtvama. To je bilo u interesu svih onih koji su, čak i u suprotstavljenim taborima, radili na svjetskoj demokraciji, vođenoj materijalizmom i opisivanoj zvučnim frazama. Oni su bili ljudi koji su požurili krivnju za rat pripisati Centralnim silama, i usprotivili se onome što je Rudolf Steiner rekao u ublažavanju ove presude - što bi razotkrilo okultne makinacije kojima su, čak i ponekad nesvjesno, dopuštali da ih vode.

Za cara Karla se može reći da je od samog početka svoje vladavine bio zarobljenik onih sila koje su izazvale rat, kako bi u svojim rukama imale cijeli gospodarski život Europe. U tu su svrhu nastale i male srednjoeuropske države.

Prvo sredstvo da se Car paralizira za ispunjenje onoga što je budućnost zahtijevala, bila je krunidba u Ugarskoj. Moj brat je savjetovao protiv toga. Ova unija stajala je na putu svim planovima za obnovu i promjenu koji su još bili mogući. Tako je mladi Car imao omču oko vrata, iz koje nije mogao pobjeći njemu dostupnim sredstvima, a koja ga je uvijek sputavala. Ako

otvorenog uma i s inteligencijom pogledamo pravi Carev zadatak, možemo vidjeti da je ova prisega na jedinstvo bila njegova potpuna antiteza. Štoviše, bilo je neiskreno u samoj svojoj biti, nemoguće spajanje božanske milosti i demokracije. Bilo je nepomirljivo s božanskom milošću i nepomirljive s duhovnim potrebama vremena. Da bi se prisebnošću i slobodnom, božanski nadahnutom hrabrošću presjekao ovaj gordijski čvor, bio bi potreban sasvim drugačiji stav duha i duše, sa širokim horizontima.

Sva ta više manje tajna i sitna igra za stjecanjem dobiti i prijenosom teritorija nikada nije trebala igrati ulogu. Vrijeme teritorijalne vladavine je prošlo, iako se djetinjasta igra i sada nastavlja, na terenu nejasnoća i neistina za koje se navode jadni 'pravi' razlozi. Zapravo se pokušavaju uspostaviti 'za sva vremena'. Ali povijest nije pravni problem. Čovjekov nedostatak duhovnosti sprječava ga da to razumije, stoga će katastrofe morati biti učitelji. Sve te stare koncepcije na svojim čelima nose žig smrti i svoje podložnosti njenoj moći. Krunidba nije bila ništa drugo nego nezdrava mješavina političkih i ritualnih floskula iza kojih nije stajao nikakav stup duhovnosti. Jedna je krilatica podržavala drugu i ometala svaku slobodu djelovanja.

Ovaj prikaz problema Srednje Europe u vezi s Carem i mojim bratom donekle je zadirao u vrijeme, a sada ću nastaviti sa svojim sjećanjima na Rudolfa Steinera od srpnja 1917. nadalje.

Poglavlje XI

Sjećam se primjedbe koju je Rudolf Steiner iznio tijekom šetnje Münchenom s grofom Lerchenfeld i mnom, 20. srpnja 1917., kada je rekao da duša princa Bismarcka u duhovnom svijetu nije zainteresirana za sadašnje političke događaje na Zemlji. Razgovarali smo još o mnogočemu, ali ova mi je opaska ostala posebno živo u sjećanju.

Ti dani s Rudolfom Steinerom u srpnju 1917. označili su za mene početak duhovnog zadatka koji kao da mi je odredila sudbina zbog mog posebnog položaja u vezi s Austrijom, zadatka koji još uvijek traje i nastavit će se, iako u drugačijem obliku. Često sam se nakon tih dana vraćao u Berlin kako bih se bavio tim poslom. Sredinom rujna pratila me supruga i na putu smo sreli Lerchenfelda i Frau von Vacano u Münchenu. Grof Lerchenfeld joj je rekao za Memorandum i Frau von Vacano je o tome ozbiljno razmišljala. Bila je Ruskinja koja je dugo bila članica Antropozofskog društva, sudjelovala je u izvođenju Misterijskih predstava u Münchenu i prevodila djela ruskog filozofa Solovjeva pod pseudonimom Harry Köhler. Prijevode je objavio Diederichs. Lerchenfeld nam se pridružio dan kasnije u Berlinu i proveli smo neko vrijeme s Rudolfom Steinerom, odlazeći na predavanja i razgovarajući o situaciji u svijetu. Tih sam dana zamolio Lerchenfelda da pođe sa mnom u Austriju vidjeti moga brata, kako bih ga uvjerio u važnost Memoranduma. Obojica smo otišli u Reichenau, 26. srpnja, ali posjet nije pokazao uspjeh kojem sam se nadao.

Moje prijateljstvo s obitelji Klima u Pragu postalo je veće i intimnije. Frau Klima nas je neočekivano posjetila u Tannbachu na Veliki četvrtak 1916. Bila je jako nestrpljiva da upozna moju ženu i vidi naš dom. Imam najljepša sjećanja na večeri provedene s 'Klimama' u Pragu, gdje smo često razgovarali o češkoj povijesti i problemima. Tamo sam upoznao grofa Raymond Boos-Waldeck, koji je radio u predsjedničkom uredu češke vlade i kojeg je Klima jako cijenio. Povremeno su se sastajali u službenim svojstvima.

Ovdje želim spomenuti još jednog dragog prijatelja, Thaddeusa Rychter, umjetnika prije rata, i jednog od antropozofa iz Münchena, kojeg je Rudolf Steiner zamolio da izvede njegove nacрте za prozore Goetheanuma. Izvršio je sve potrebne pripreme za rad u Dornachu i tamo stigao ubrzo nakon izbijanja rata. Jako mi se svidio. Bio je divan Poljak i postali smo veliki prijatelji. Ali 1916. godine, usprkos svojoj osjetljivoj konstituciji i poodmakloj dobi, bio je pozvan. Jednog dana u listopadu 1917. neočekivano smo našli Rychtera na vratima naše kuće u Linzu, u vrlo alarmantnom zdravstvenom stanju. Došao je iz ratne zone u Galiciji, dobio je dopust zbog ozbiljnih problema s plućima, ali nije imao potrebne dokumente za odlazak iz Austrije u München. Shvatio sam tada, kao i često ranije, a posebno u ono vrijeme

kada je vladala zbrka na frontovima i u zemljama iza, da čovjek bez dokumenata nema ama baš nikakvo pravo na postojanje na Zemlji. Doista, uvjeti su bili nedostojni ljudskog života! Zahvaljujući mojim vojnim vezama, ali samo izbjegavanjem vojnih propisa, kao što sam to bio sprema učiniti kada je slučaj bio takav i to zasluživao, bilo mi je moguće pomoći mu za preko granice. Nedostatak potrebnih dokumenata nije Rychterova krivnja i bez moje pomoći ne bi znao što učiniti. Bilo mi je drago što sam mu bio na usluzi.

Kad sam 7. studenog otišao k bratu u Beč u Ured kabineta, on nije imao pojma o mreži intriga koja se plete oko njega. Rekao mi je tada da će pokušati s imenovanjem za ministra vanjskih poslova, ali da su prvo potrebne razne pripreme. Bojao sam se da je prekasno za to, jer sam znao za određene sastanke vodećih ministara u Mađarskoj, koji su postali javni i učinili su mi se tajanstvenim iz drugih informacija koje sam dobio, pa sam mu to i rekao. Odgovorio je: "O ne, nemam se čega bojati, ja sam u vrlo dobrim odnosima s Carem i osjećam se prilično sigurno". Nekoliko dana kasnije u novinama sam vidio kratku obavijest o njegovom skorom otkazu. Moj brat i Car su 1. studenoga otišli na jugozapadnu bojišnicu, a sutradan mu je Car morao reći da ministarski predsjednik dr. Weckerle, dr. Seidler, i također ministar vanjskih poslova grof Czernin zahtijevaju njegovo umirovljenje, jer je to, kako su govorili, bilo u interesu mira, te da će se on (Car), ma koliko žalio zbog toga, morati na neko vrijeme rastati od njega. Ovi su ljudi natjerali Cara, koji je želio mir i nadao mu se, da vjeruje da je ovaj korak neophodan. Nekom indiskrecijom ova je vijest dospjela u tisak prije nego što je mom bratu to rekao sam Car. Car je namjeravao istražiti ovaj postupak. Moći smrti bile su u velikoj žurbi, jer su se bojale razotkrivanja. Ove stvari su od velikog interesa s okultnog gledišta. Mnogo je toga u svim tim događajima što svakome tko ima duhovnu percepciju jasno pokazuje pozadinu vladajućih sila. Kad bi se netko doista potrudio istražiti, čak bi i obična inteligencija požnjela bogatu žetvu znanja. Kasnije ću u svojim memoarima moći ukazati na još jedan trenutak u kojem razum odmah može shvatiti odlučujuće okultne spletke.

Posljednji mjeseci 1917. bili su puni izuzetno bolnih događaja i razočaranja. Još jedan težak udarac zadobio sam u studenom. Naš vjerni upravitelj u Tannbachu, Ignaz Reichl, koji je bio s nama dugi niz godina i u kojeg smo imali bezuvjetno povjerenje, iznenada je umro, u svojoj 49. godini. To je činilo život sve težim, u vrijeme kada se već činio više nego težak.

Kad sam, nakon ovog neuspjeha s bratom, ponovno otišao do Rudolfa Steinera, rekao mi je - a njegove su riječi uvijek bile ljubazne i pune razumijevanja - da je moj brat bio energičniji, kao ministar vanjskih poslova, možda bi postigao ono čemu smo se nadali od njega i što bi promijenilo cjelokupnu situaciju u svijetu. "Sada moramo pronaći nove načine".

Grof Lerchenfeldov napor da njemačkom caru pristupi s 'Trostrukim zajedništvom' kao sredstvom za postizanje časnog mira nije se pomakao dalje od početka. Štoviše, Njemačka nije imala istu misiju kao Austrija. Uz posredovanje Alfreda Meebolda, Rudolf Steiner je uspio razgovarati s državnim tajnikom za vanjske poslove, Herr Kühlmannom. Bio je pametan i površan poput Czernina. Rudolf Steiner mi je rekao da je Kühlmann u tom govoru shvatio da je odvajanje ekonomskog života od političke vlasti jedina stvarna mogućnost sprječavanja ratova. No, unatoč tome što je to shvatio, nije ništa poduzeo po tom pitanju.

Antropozofski rad Rudolfa Steinera od tog je vremena postajao sve intenzivniji, jer su zahtjevi i pritisak vremena zahtijevali najveće napore. Ako se iz neposredne blizine nije vidjela njegova sve veća i kolosalna sposobnost za rad, ni ne može se imati predodžba o tome što je postignuto i nama darovano. Unatoč ratu, članstvo se povećalo, iako su iz redova mlađih članova mnogi ostali na ratištima.

Rudolf Steiner je sva predavanja za članove u ratu započinjao riječima sjećanja na one koji su se borili, na pale, te na patnju i tugu. U veljači 1918. otišli smo u München, u ožujku u Berlin, u travnju u Stuttgart, Ulm i Heidenheim na predavanja i konferencije. Javna i druga predavanja postajala su sve veličanstvenija. Lerchenfeld je često bio sa mnom i zajedno smo pokušavali detaljnije razumjeti tu ideju 'Trostrukog zajedništva'. Rudolf Steiner uvijek je naglašavao da ideja može samo postupno razvijati svoju kreativnu i djelatnu snagu u pojedincu. Ono što je napisao u Memorandumu nije bio apstraktni program, već je u sebi sadržavalo formativne snage, jednom kada bi krenula realizacija. Tek sam mnogo kasnije shvatio da se postupno može steći unutarnja sposobnost rukovanja tim mislima u događajima i situacijama, tako da se u bilo koje vrijeme i na svakom mjestu može zauzeti ispravan stav. Ali to se ne može učiniti na primitivan način na koji politika, u pravilu ostvaruje svoje programe.

Ovaj prvi pokušaj u vezi s trostrukim zajedništvom nije bio namijenjen javnoj platformi, već je bio upućen samo carevima. Kasnije, nakon takozvanog mira i nakon slabe, socijalne, zapravo antisocijalne revolucije, bili su potrebni drugačiji koraci.

Također sam nastavio svoj rad u Pragu i Linzu s još većim intenzitetom. Snaga i moć potrebne za to, uvijek su dolazile kroz nadahnuće Rudolfa Steinera.

26. svibnja došao je u Beč. Teme dvaju predavanja, o kojima nažalost nema zapisa jer se stenograf nije pojavio, bile su:

- I. Kako možemo doći do znanstvene spoznaje nadosjetilnog života i bića čovjeka? (Rezultati duhovnog istraživanja stvarnosti.)

II. Povijesni život čovječanstva u svijetlu nadosjetilnog istraživanja stvarnosti.

Rudolf Steiner se nadao da će upoznati mog brata tijekom ovog posjeta Beču. Nažalost, ovaj sastanak nikada nije održan.

Europska situacija postajala je sve alarmantnija, bijeda i opravdano beznađe srednjoeuropskih naroda nepodnošljivi. U isto vrijeme postojao je i fanatičan strah od onih koji su se neznanjem i nemoći učinili slugama sila razaranja, ne shvaćajući srednjoeuropski, njemački karakter. Ono što se može nazvati zastranjenjem njemačke i srednjoeuropske prirode tijekom mnogih stoljeća počelo je donositi plodove. Nije se shvaćalo da ljudi Srednje Europe moraju razviti najveći duhovni individualizam u slobodnom duhovnom životu, koji je jedini mogao dovesti do stvarno općeljudske kulture bez katastrofe. Tome su se suprotstavili materijalizam i apstraktni intelektualizam koji je doveo do mehanizacije života. Nije bilo shvaćeno da oblici vladavine kod zapadnog i rimskog naroda, nikada ne mogu biti oblici vladavine u srednjoeuropskim nacijama. Snage rimskog načina mišljenja ometale su duhovni razvoj svijesti, držale je u okovima. Mehanizacija i regulacija mišljenja služila je tim moćima. Stav i karakter zapadnih naroda pomogli su ovoj mehanizaciji života. Oba su elementa bila razorna za njemački karakter i za slavenski. Uz pomoć centralističkih tendencija i rimskog prava, koje je sve više upravljalo politikom, kao i pseudoliberalnih nastojanja da se sve uredi, grob za ljude Srednje Europe iskopan je prije nekoliko desetljeća. Apsolutno zbrkani liberalizam i mehanizirani socijalizam, potaknuti rimskim instinktima za moć, bombastičnim frazama i floskulama, pripremili su sve što je dovelo do rata i na kraju do barbarstva koje je uslijedilo.

Materijalistička znanost, povijesni pragmatizam, državni socijalizam, rimsko pravo, obožavanje Napoleona - ništa od toga nije bilo njemačko ili srednjoeuropsko, niti je u srednjoj Europi ikada moglo dovesti do općeljudske duhovne kulture, već samo do besmislene zatvorske egzistencije i konačno do propasti upravo onih naroda koji kulturu budućnosti latentno nose u svojoj duši, ali nikada ne mogu postati 'rimski'.

Poglavlje XII

Nakon dana u Beču, krajem svibnja do početka lipnja 1918, dr. i gospođa dr. Steiner posjetili su nas u Tannbachu, 7. lipnja. Istog dana stigao je i grof Lerchenfeld. Bili smo jako sretni i zahvalni što je dr. Steiner bio s nama i ovi su dani bili jedni od najvažnijih i najugodnijih dana u našem antropozofskom životu. Kad je Rudolf Steiner stigao, rekao nam je da mu je samo sretna okolnost omogućila da bude s nama na dogovoreni dan. U to vrijeme nije bilo nimalo lako napustiti Beč. Svi su vlakovi bili prenatrpani jer je održavan samo vrlo ograničen civilni putnički promet. Kako bismo bili sigurni da će nas primiti, bilo je potrebno unaprijed nabaviti karte u putničkom uredu. Kad su dr. i gospođa dr. Steiner stigli tamo po svoje karte, bila je tolika gužva da im nije bilo dopušteno ni ući. Upravo su bili na odlasku kad su sreli Willy Burmestera koji je prepoznao dr. Steinera i koji je, imajući neke veze s uredom, uspio nabaviti karte. Rudolf Steiner iznio je te okolnosti s izvjesnim naglaskom, kako bismo shvatili da je i sama sudbina bila naklonjena njegovom posjetu nama. U tri dana koja su prebrzo prošla, željeli smo našim dragim gostima pokazati što više okolne zemlje. Tako smo sljedeći dan otišli do Waldaista, romantičnog malog planinskog potoka koji vijuga svojim tokom kroz mnoge granitne klance. Zbog pješčanog šljunka, osobito na mirnijim mjestima, njegova voda ima zlatni sjaj. Rudolf Steiner je rekao da je rječica tekla ovim područjem još u doba Atlantide i da bi mogla sadržavati male tragove zlata.

Ubrzo nakon što smo 1906. došli u Tannbach, profesor Bamberger s Viske tehničke škole u Beču, ispitao je naše izvore na tragove radioaktivnosti, jer je ovdje nekada bilo malo lječilište. Akademija znanosti službeno je imenovala profesora Bambergera da ispita radioaktivnost austrijskih izvora. Našao je određenu količinu kod nas i napisao rad koji je izdala Akademija znanosti i izdala ga kao posebnu brošuru. Zamolili smo Rudolfa Steinera da pođe s nama do najjačeg izvora i kuša vodu. Rekao je da ima vrlo metalan okus zbog radioaktivnosti. U razgovoru je Rudolf Steiner rekao da je radioaktivnost na Zemlji prisutna tek od vremena Golgote.

9. lipnja bila je nedjelja. Dr. i Frau dr. Steiner prisustvovali su misi s nama u Gutau. Nakon našeg povratka dr. Steiner nam je održao govor, u kojem nam je rekao kako su ljudi srednje Europe bili prijemčivi za duhovne utjecaje početkom sedamnaestog stoljeća, kako se duhovni svijet želio približiti ljudskim dušama, ali da je Tridesetogodišnji rat spriječio da ovaj utjecaj dopre do većeg broja ljudi. Na kraju svog obraćanja govorio je o 'Alkemijskom vjenčanju Christiana Rosenkreutza', rekavši da ga je nadahnuto napisao Valentin Andrae u ranoj mladosti, i da je kasnije u životu postao dobar, konvencionalni pastor, bez razumijevanja bilo čega u tom važnom radu. Kao

zaključak, Rudolf Steiner usporedio je duha koji silazi na čovječanstvo sa snijegom koji zimi svojom čistoćom prekriva golu površinu Zemlje.

Osim grofa Lerchenfeld, moje supruge i mene, bila su prisutna i moja dva sina, iako su tada imali samo šesnaest i sedamnaest godina. Osjećali smo da je ovaj govor u skladu s tadašnjom situacijom u svijetu. Postojala je sličnost, jer je katastrofa koja je započela velikim ratom usporila pristup duhovnog svijeta dušama ljudi, posebno onih u srednjoj Europi, usprkos djelu i požrtvovnom životu Rudolfa Steinera. Shvatili smo da će sada samo mala grupa ljudi moći prenijeti impuls u budućnost.

Popodne istog dana otišli smo u šetnju do malog mlina u mjestu zvanom 'Klause'. Hodali smo kroz šumu, a društvo nam je pravio vrlo živahan, gotovo slijep, pretjerano odgojen policijski pas. Počeo je bijesno lajati na trulo deblo i pomislili smo da je zbog sljepoće drvo zamijenio za čovjeka. Kad smo na povratku prošli kraj istog stabla, pas je opet žestoko zalajao. Rudolf Steiner nije se na to osvrnuo. Tek godinama kasnije pažnju nam je privuklo predavanje u kojem se on osvrće na ovaj događaj, ne spominjući imena, govoreći da su samo on i pas vidjeli elementarno biće koje je sjedilo na drvetu i bilo jako zainteresirano za nas. On je u ovom predavanju rekao da taj dio Zemlje civilizacija još nije u potpunosti lišila svojih prirodnih sila i da zbog toga elementarna bića nisu otjerana.

Tijekom tih dana također smo razgovarali o svjetskoj situaciji. Hertling je tada bio njemački kancelar, a Rudolf Steiner primijetio je njegovu sličnost s kardinalom Mazarinom. Rudolf Steiner je mojoj ženi pričao o ljekovitosti biljaka, a sjećam se da je posebno govorio o Chelidonium majus, koji je tu obilno rastao, kao pomoć kod problema sa žlijezdama.

Činilo se da će rat - tada se nije naslućivao kraj - u lipnju i srpnju 1918. ugroziti Švicarsku, a posebno Goetheanum blizu Basela. Strahovalo se od francuske invazije. Sjećam se razgovora s Rudolfom Steinerom dok smo hodali od Tannbacha do Gutua, kada je spomenuo tu opasnost. Ponudio sam mu da odem u Dornach, ako on to želi, i da ostanem tamo čak i u slučaju takve invazije. No, Rudolf Steiner je odbio ponudu riječima: "To vam ne bi bilo lako, a osim toga imate posla u Austriji". U toj je šetnji rekao, promatrajući zemlju, da će ovi krajevi jednog dana postati njemački. Tada nije bilo nacionalsocijalizma, pa čak ni Rudolf Steiner nije predvidio potpuni i kontinuirani neuspjeh Srednje Europe.

Ujutro 11. lipnja, dr. i gospođa dr. Steiner, moja žena i ja, otišli smo u Prag. Lerchenfeld se vratio u Koefering. Dok smo išli automobilom na stanicu u Kefermarkt sreli smo našeg prijatelja grofa Siegmunda Sedlnitzkog, koji je tada bio glavni inspektor okruga Freistadt. Bio je to činovnik dobrog, poštenog, austrijskog tipa, koji je smatrao svojom dužnošću zaštititi stanovništvo svog okruga od vražjih poslova u ratnim središtima, onaj koji

nije želio službeno napredovanje na račun naroda, sluganstvom i podilaženjem središnjoj vladi. Zaustavili smo se i rado ga upoznali s Rudolfom Steinerom.

Na kolodvoru u Pragu dočekali su nas brojni lokalni antropozofi, unatoč tome što je naš vlak kasnio tri sata. Svi smo odsjeli u hotelu 'Zum blauen Stern'.

Usljedio je vrlo zanimljivo i divno vrijeme koje nikada nećemo zaboraviti. Na ručku smo uglavnom bili, ili Klimini, ili gosti profesora Hauffena. Svi aranžmani Frau Klime pomogli su da posjet Rudolfa Steinera, osim predavanja, bude posebno zanimljiv i ugodan. Sam Klima stavio mu je automobil na raspolaganje - što nije bilo lako u to ratno doba. Obroci, usprkos nestašici hrane, nisu davali svijest o nedostatku. Rudolf Steiner obišao je s nama sva najvažnija povijesna mjesta u Pragu i ovih sam dana naučio gledati mjesto svog rođenja i povijest zemlje sasvim novim očima, snažno osjećajući približavanje sudbine. Ovo buđenje je bilo spor proces, ali sam ubrzo pronašao veze u sjećanjima na moj život prije antropozofije; čak i u djetinjstvo, što je ojačalo moju percepciju. Ova unutarnja spoznaja sudbine postala je posebno živa nakon smrti Rudolfa Steinera, kada su, osvrćući se na ono što smo zajednički proživjeli, postale jasne mnoge veze između zemaljskih događaja i nadahnuća. Tek tada sam shvatio svoj sadašnji život i posao koji će, zahvaljujući mojoj povezanosti s Rudolfom Steinerom, biti moja sudbina u sadašnjosti i budućnosti. Dok je Rudolf Steiner bio živ, svo znanje i prosvjetljenje koje je do mene dolazilo preko njega, bilo je previše moćno da bi mi omogućilo da primim više i postavim dodatna pitanja. Osjećao sam da moram pokušati samo zahvalno slušati. Nakon njegove smrti naučio sam mnogo toga razumjeti kroz vanjske događaje, koji bi me prije samo zapanjili, iako sam osjećao istinu nekom vrstom intuitivne vjere.

Kad smo ušli u vijećnicu starog dijela dvorca Hradschin, gdje se guverner bacio kroz prozor - događaj nakon kojeg je uslijedio Tridesetogodišnji rat - Rudolf Steiner je tako duboko zamišljeno gledao Prag da smo u tišini stajali iza njega. Osjećali smo da njegovo vidovnjaštvo gleda u pozadinu događaja koji su davno prošli. Ali naša turneja po Pragu imala je i mnogo veselih trenutaka. Rudolf Steiner je znao biti vrlo veseo i zabavan, i ove dane nisu karakterizirali pesimizam ili turobnost, jer smo već naučili izdići se iznad sadašnjosti i povijesne tragedije, prepustiti se duhovnim silama uskrsnuća. Rudolf Steiner je uvijek zračio unutarnjom snagom duše, onima koji su s njim dolazili u dodir.

Kad smo posjetili samostan Strachow i došli do njegove prekrasne knjižnice, rekao sam Rudolfu Steineru da me uvijek deprimiralo proći kroz takvu prostoriju; davalo mi je određeni kompleks inferiornosti kad shvatim da znam tako malo o onome što su proizveli misao, iskustvo i marljivost ljudi

prijašnjih generacija. Rudolf Steiner je odgovorio: "Zašto? Imaš mnogo toga u sebi, bez da to znaš u detalje". Mislio je da su obrazovani, a također i mnogi jednostavni ljudi današnjice, ono što jesu zbog duhovnih postignuća svojih prethodnika. Stoga nije potrebno ponovno čitati sve ove stvari. Istinski odgoj duše trebao bi voditi dalje, jer nije moguće da svaki pojedinac ponovno prođe kroz sve što je nekada mišljeno ili napisano.

Redovnik koji nas je proveo kroz knjižnicu i želio nam objasniti stvari bio je zapanjen primjedbama Rudolfa Steinera; bilo je očito da osjeća, ovdje je čovjek kojem se ne može ništa reći, ali se od njega može mnogo naučiti. Kad su nam pokazane neke knjige u posebno zaključanim kutijama, knjige koje su bile na 'spisku', Rudolf Steiner je veselo rekao: "Možda će u budućnosti biti tamo i moje knjige". Ovo je naravno bilo zamišljeno kao šala, ali je u tome bilo i ozbiljnosti.

Tih je dana u Pragu vladala vrlo revolucionarna atmosfera. Ulice nisu bile sigurne i jednog je dana moja žena doživjela vrlo neugodno iskustvo. Neki ju je muškarac iznenada počeo zlostavljati i pratiti, prozivajući je da je došla iz kuće Waldstein i da je treba uhititi. Međutim, u gužvi je uspjela pobjeći od čovjeka kojeg je još uvijek mogla čuti kako viče u daljini. Uopće nije bila u kući Waldstein. Kad je Rudolf Steiner čuo za ovaj incident, shvatio ga je vrlo ozbiljno.

Gospođa Klima je pitala Rudolfa Steinera može li poći s nama na izlet u dvorac Karlstein. Tada to nije mogao obećati, ali nakon svog zadnjeg predavanja, 16. lipnja, pristao je doći i tako smo 17. lipnja, lijepog, sunčanog dana, svi krenuli vlakom za Karlstein. Naš posjet ovom dvorcu s Rudolfom Steinerom, koji je sagradio Karlo IV, za nas je bio veliki događaj. Kad smo strmim, uskim stubištem, čiji su zidovi ukrašeni freskama, s desne strane prikazivali priču o sv. Ljudmili, a s lijeve strane priču o sv. Vjenceslavu. moja žena je Rudolfu Steineru skrenula pozornost na sliku koja prikazuje Vjenceslava kako sjedi na svom prijestolju u halji svog kulta. Rudolf Steiner jednostavno je rekao: 'Alkemijsko vjenčanje Christiana Rosenkreutza'. Kad smo stigli do kapelice Svetog križa, dogodilo se gotovo isto što i u vijećnici u Hradschinu. Rudolf Steiner je stajao posve mirno, utonuo u duboku kontemplaciju pred oltarom, a mi smo, osjećajući svetost trenutka, šutke stajali u pozadini. Za kapelu Zlatnog križa rekao je da predstavlja svjesnu imitaciju Graalsburga. Rudolf Steiner vrlo je malo govorio u sobama dvorca. No jednom kada smo izašli, posebno na ovom izletu, svi smo bili jako veseli. Frau Klima je donijela namirnice i jeli smo u dvorištu. Na putu do kolodvora, stali smo u Beraunu. Ljeti 'Klime' jednostavno nisu mogli prijeći rijeku a da se u njoj ne okupaju! Dr. i Frau dr. Steiner sjedili su s nama uz rijeku, dok su se Klime i njihova četrnaestogodišnja kći kupali. Rudolfa Steinera to je kao zabavljalo i šalio se na tu temu. Uvijek se mogao susresti sa svakom situacijom s prirodnom ljubaznošću.

Nekoliko dana prije ozlijedio sam prvi prst desne ruke. Postalo je septično i pokazivalo je početne znakove trovanja krvi. Kad je Rudolf Steiner vidio prst kod Karlsteina, rekao je da se zavoji moraju odmah skinuti i to je sam učinio. Također ga je liječio u hotelu te noći. Bio sam mu jako zahvalan i prst, koji je izgledao jako crveno i uzrokovao je upalu krvnih žila po cijeloj ruci, ubrzo je zacijelio.

Rudolf Steiner i njegova supruga otišli su sutradan u Berlin, a mi smo također napustili Prag.

Poglavlje XIII

Još uvijek smo se nadali da će Lerchenfeld, kao član bavarske vlade, iskoristiti priliku i progovoriti o trostrukom socijalnom poretku. Pokušao sam ga ohrabriti u tom smjeru i otišao sam u München, prateći ga na parlamentarnu sjednicu koja je na mene ostavila vrlo nepovoljan dojam. Kako ljudi mogu biti tako slijepi za stvarnost u tako ozbiljnom vremenu? S osjećajem potpunog beznađa pred sobom sam vidio propadajuću, apsolutno dekadentnu kulturu. Važne položaje, one s najvećom odgovornošću, popunili su ljudi koji su se suočili s ovim kriznim vremenima bez načela i ideala. Iako se Lerchenfeld nije mogao natjerati da progovori, bio je simpatičan i savjestan antropozof, jedan od onih koji su shvatili koliko su sve te vladine uprave i odjeli zastarjeli, ali se čak i uz najbolje namjere pokazao nesposobnim da učinkovito intervenira. Počinjao sam sve više shvaćati zašto nas je Rudolf Steiner mnogim riječima upozorenja pokušao potaknuti na aktivnost, i shvatio sam da je dug put između 'znanja' i svjesnog, hrabrog djelovanja.

Sutradan smo zajedno otišli u Koefering. Bilo je to prvi put da sam odsjeo kod Lerchenfeldovih. Tada nisam slutio da će ovaj posjet uvesti novu nit sudbine u moj život koja će donijeti mnogo radosti i pravo antropozofsko druženje sa Sofijom, Lerchenfeldovom drugom kćeri. Grofica Lerchenfeld i njezine kćeri najtoplije su me primile. Rosa, najmlađa, imala je osam, Sofija osamnaest, a Marie Klara devetnaest godina. U Koeferingu je tada boravio i umjetnik Thaddaus Rychter, kojega sam prije spomenuo. On je već bio stvorio povoljnu atmosferu za mene. Ovih nekoliko dana bilo je nadasve ugodno i intimno.

U kolovozu smo supruga i ja otišli u Berlin; provodili smo mnogo vremena s dr. Steinerom i pohađali predavanja. Na izletu na Paunov otok (Pfaueninsel) posjetili smo i Potsdam, gdje smo otišli vidjeti kuću grofa Alberta Hoditz u Hoditzerstrasse. Ploča na kući obilježava ovu ekscentričnu osobu koja je bila udana za Fredericka Velikog, udovu groficu od Bayreutha i koja je vodila opsežnu korespondenciju s kraljem. Nakon što je protratio svoje bogatstvo u svom dvorcu Rosswalde u Šleskoj, kralj ga je pozvao da dođe u Potsdam, gdje je završio svoje dane. O njemu govori Georges Sand u svom romanu Consuelo. Čak i danas to sjećanje živi u tradiciji u Šleskoj, a nedavno su u časopisima napisani članci koji spominju život 'Ludog Hoditza' ili 'Čudesnog grofa', kako ga ljudi nazivaju. Povratak nas je ponovno doveo do Koeferinga gdje smo proveli nekoliko dana kod Lerchenfeldovih. Moja je supruga također jako voljela Sofiju koja je kasnije često ostajala u nama u Tannbachu na dulje vrijeme i koja me je, kad je postala punoljetna, pratila na mnogim predavanjima i bila mi od velike pomoći. Mislim da sam bio ključan u proširenju njezina pogleda na svijet u antropozofskom smislu. U to

je vrijeme također i Herr Emil Hamburger, o kojem sam već pisao, došao u Tannbach da nam pomogne na zemlji. Bilo je to tjeskobno vrijeme u kojem je s nama dijelio sve radosti i tuge teških godina takozvanog 'poratnog' razdoblja.

Ratne vijesti s raznih bojišnica postajale su sve alarmantnije; potpuna iscrpljenost zemlje više se nije mogla prikriti i posvuda se osjećala nadolazeća katastrofa. U ovom vremenu ekstremne živčane napetosti cijenio sam Hamburgerovu prisutnost i druženje, kao i česte posjete Koeferingu, kao veliko olakšanje. Početkom listopada imao sam ozbiljan napad grlobolje u Koeferingu i tamo sam njegovan s najvećom pažnjom.

Došao je kraj rata - Austrija je raskomadana, a preostali torzo dobio je republikansku vladu. Time je ispunjen cilj pojedinih moći. Osjećao sam da sam izgubio svoju zemlju i dom, a ono što je ostalo mi ništa ne znači. Kad je Austriji oduzeta stvarna zadaća, a Velika Britanija izjavila da nije misija Srednje Europe nego Zapada da riješi problem nacija, nije bilo ničeg važnog što se nije moglo učiniti za čovječanstvo u cjelini. Antropozofija je bila priprema za takav rad. I upravo sam tom univerzalnom zadatku želio posvetiti svoje preostale snage, uz velikog učitelja Rudolfa Steinera.

U vrijeme ove prve zbrke i ekonomskih nevolja bilo je vrlo teško poduzimati duga putovanja. Za početak, morali smo se pobrinuti za naše imanje i sačuvati sredstva za život našim radnicima. Zbog toga sam propustio mnoga predavanja koja je Rudolf Steiner držao u raznim mjestima, na temu trostrukog socijalnog organizma. Sada je bilo moguće te ideje baciti u kaos kontradiktornih javnih mišljenja, i počelo je vrijeme kada se Rudolf Steiner morao obratiti široj javnosti. I to je označilo početak novih razočarenja.

Sada se radilo o suprotstavljanju opasnostima boljševizma koje su se širile na sve strane. To je bilo moguće samo s mislima utemeljenim na duhovnoj stvarnosti. Pojavila se potreba za novim društvenim poretkom i činilo se da toj potrebi ide ususret ideja Trostruke zajednice. Teškoća je bila prenijeti ideju u mase. Ti krugovi - postojali su i u srednjoj Europi - koji su htjeli profitirati od katastrofe bili su vrlo jaki i budni. Pomagali su neprijateljima Srednje Europe, dijelom namjerno, a dijelom zbog srodnosti njihovog mentaliteta s mentalitetom njihovih neprijatelja.

Skupina antropozofa koji su se na kraju rata upoznali s idejom Trostruke zajednice i razumjeli je u njenim glavnim aspektima, odlučili su učiniti nešto za njeno ostvarenje. U tu svrhu osnovani su savezi u raznim zemljama. Rudolf Steiner napisao je dirljiv apel "Njemačkom narodu i kulturnom svijetu". Trebalo je pribaviti potpise i poslati dovršene dokumente najvažnijim novinama na objavu.

Dana 7. veljače primio sam telegram od svog prijatelja Walter Johannes Steina, kojeg sam prije spomenuo, u kojem me molio da se sastanem s njim u Beču zbog političkih razloga. Sutradan sam krenuo za Beč. Da bismo prikupili potpise, obišli smo Beč automobilom i već 11. veljače mogli smo brzojavom poslati devedeset i tri potpisa u Zürich gdje je u to vrijeme boravio dr. Steiner. 6. ožujka praktički sve novine u Beču objavile su Apel zajedno s potpisima.

Tijekom ove godine jedan nam je dragi prijatelj počeo pomagati u našem antropozofskom radu i zadržao je u tome vodeću poziciju, s velikim entuzijazmom i spremnošću pomoći, sve do svoje smrti 1933. Tek tada sam se upoznao s Josephom van Leer, ali je već dugo bio član Društva, isprva radeći u Nizozemskoj, jer je bio Nizozemac.

Nakon nekih konzultacija u Beču je došlo do osnutka ideje Saveza za trostruku zajednicu, a 20. ožujka, kao predsjedavajući Saveza, održao sam svoje prvo javno predavanje u Reichshallensaalu. Naslov predavanja bio je 'Nužnost očuvanja i daljnjeg razvoja njemačkog duhovnog života za europsku kulturu', a bavio sam se povijesnom pozadinom Apela Rudolfa Steinera.

Sljedeći su dani bili ispunjeni mnogim sastancima i raspravama o najboljem načinu postupanja. Savez je imao oslonac u dr. W. J. Steinu koji je održao mnoga izvrsna predavanja, također u Herr van Leeru koji je pokrenuo uspješnu drvnu djelatnost u Beču i dao značajnu financijsku pomoć. Moj prijatelj potpukovnik Hugo Griebisch također je bio u Odboru Saveza. Kasnije je, zbog narušenog zdravlja svoje supruge, otišao u Poljsku i tamo se posvetio antropozofskom radu i radu za 'Trostruku zajednicu'. Griebisch je bio prijatelj Pilsudskog i ubrzo je postavljen za upravitelja obrane u Poljskoj. Kasnije je često dolazio u Beč i sa mnom razgovarao o problemima antropozofije i Trostruke zajednice. Nažalost, ubrzo se teško razbolio i umro 1927. godine.

U travnju je Rudolf Steiner započeo javna predavanja u Stuttgartu, sjedištu Saveza za trostruku zajednicu i sve druge aktivnosti koje su proizlazile iz te ideje. Nakon što smo prevladali određene poteškoće s putovnicom, moja supruga i ja krenuli smo iz Salzburga u Stuttgart 12. travnja.

Poglavlje XIV

Ovo javno zagovaranje duhovnih ideja koje su bile primjenjive u praktičnim stvarima, prirodno je isprovociralo sve mračne sile na djelu u različitim političkim taborima, ali budnost na simptomatične događaje ojačala je nečije razumijevanje. Vjera u duhovnu pozadinu događaja - koja je u početku bila samo vrsta instinktivnog znanja - promijenila se tijekom ovog naukovanja u moć razlučivanja. Takozvani revolucionarni ustanci tog vremena nisu vođeni s nekim određenim duhovnim ciljem. Oni koji su vjerovali da se bore za napredak, i ako nisu napustili stare načine mišljenja i okrenuli se duhovnom, samo su uništavali prosperitet koji je već bio toliko narušen ratom. Ljudi su htjeli upotrijebiti metode mišljenja koje su prisutne u prirodnim znanostima, kako bi za čovječanstvo stvorili novi poredak, i samo su postigli paralizirajuću kritiku i besplodne revolucionarne uspone. Oni koji su im se suprotstavljali htjeli su sačuvati duhovne tradicije koje su postale apstraktne i društveni poredak koji je rat doveo do apsurdna. Ti su se ljudi zaogrnuili lažnim, teoretskim humanizmom.

Rudolf Steiner je sve to prozreo i materijalističkoj i agnostičkoj bezidejnosti nastojao se suprotstaviti mislima primjerenim stvarnim potrebama sadašnjosti i budućnosti. Praksa koja se tako često hvali uspjesima, dovela je čovječanstvo u materijalnu i duhovnu bijedu koja se i danas očituje u najstrašnijem obliku.

Od antropozofije, oni koji su bili voljni čuti, naučili su da nije samo pitanje rata među ljudima, već da je ono što se dogodilo tijekom rata i nastavilo se događati nakon takozvanog 'mira', bio rat duhovnih bića u ljudskim dušama. Duše pojedinačnih ljudi postale su poprište rata. Ali grupama koje su se međusobno borile vladale su sile tame, i bilo je pravedno: jer su se demonske sile međusobno suprotstavljale rat na Zemlji je postao toliko ogorčen, i postaje sve više. Duhovna bića svijetla moraju prije svega biti pobjednici u pojedinačnim dušama, prije nego što se ljudi mogu ujediniti u duhovnu zajednicu koja će stati na kraj masovnom pokolju, koji sada odobravaju politička tijela. Drugim riječima, samo istinski duhovni individualizam koji se može razviti u slobodnom životu duha, može bez sile i prisile voditi u novu kulturu i zauvijek stati na kraj starom životu 'stada'.

Moja supruga i ja stigli smo u München 12. travnja, kasno navečer, iz Salzburga. U hotelu nam je skrenuta pažnja na činjenicu da, ako želimo ići dalje za Stuttgart, moramo sjesti na ranojutarnji (u 5 sati) vlak iz Münchena jer je to posljednji koji smije napustiti grad. Bila je to noć uoči komunističkih nemira u Bavarskoj. U Gessartshausenu su nas zamolili da napustimo vlak jer nije mogao dalje voziti, tračnice su bile pokidane između Gessartshausena i Dinkelscherbena. 13. travnja bila je Cvjetnica. Nigdje

nisam uspio nabaviti vozilo, a svi su putnici čekali prijevoz u maloj gostionici. Kako bismo prekratili vrijeme, otišli smo prošetati ulicom i odmah izvan sela susreli smo malu zapregu s jednim konjem koja je vozila putnika iz Dinkelscherbena u Gessartshausen. Odmah smo je unajmili i nakon nekoliko sati stigli u Dinkelscherben. Tu smo opet morali čekati do večeri. Putnici u kolodvorskom restoranu razgovarali su o politici. Kako sam bio pun ideja Trostruke zajednice, uključio sam se u ovu divlju raspravu i čak održao predavanje. Pred pomoć smo stigli u Ulm. Morali smo prenoćiti, ali smo rano ujutro mogli krenuti za Stuttgart. U Stuttgartu smo odsjeli u hotelu Marquardt, koji je bio izuzetno dobro vođen, čak i u više nego teškom razdoblju nakon rata. Kad smo ujutro otišli u policijsku postaju, rečeno nam je da ne možemo dobiti dozvolu da ostanemo i da moramo otići u roku od dvadeset četiri sata. Ali stjecanjem sretnih okolnosti uspjelo nam je ostati. U hotelu sam susreo antropozofskog prijatelja iz Danske, gospodina Vetta, koji mi je rekao da je razgovarao s gospođinom iz Berlina koji je poslan u Stuttgart da pribavi informacije o ideji Trostruke zajednice za vladu. Herr Vett tada nije znao mnogo o tome pa mi je uputio ovog gospodina. Razgovor koji sam vodio s ovim agentom vlade, čije sam ime zaboravio, bio je vrlo prijateljski i ono što sam mu rekao činilo se da ga je potpuno zadovoljilo. Na kraju sam ga zamolio da se zauzme za nas kod ravnatelja policije kako bismo ostali u Stuttgartu. Bilo mu je drago to učiniti i bio je uspješan. Tako nam je sudbina priskočila u pomoć i mogli smo sudjelovati u događajima sljedećih tjedana. Rudolf Steiner je još uvijek bio u Švicarskoj i stigao je u Stuttgart tek na Uskrsnu nedjelju, 20. travnja. Pri našem prvom susretu samo mi je rekao: "Njemačka je hrpa ruševina; potpisivanje mirovnog ugovora bila je greška. Priznanje krivnje, potpisivanje optužujućih stavki, bilo je sinonim za potpisivanje vlastite smrtne presude, početak kontinuiranog iskorištavanja i maltretiranja."

Sada se moram koncentrirati na svoja sjećanja i baviti se nečim što je osobno povezano s Rudolfom Steinerom, a nije uzeto s predavanja. Rudolf Steiner je napisao pamflet, temeljen na osobnim bilješkama generala Helmutha von Moltke, koje mu je stavila na raspolaganje Frau Eliza von Moltke. Ovaj je pamflet bio jednostavna priča o događajima koji su se dogodili između 31. srpnja i 1. kolovoza 1914. u Berlinu u Carskoj palači i ponudio je nepobitan dokaz da se Njemačka ne može optužiti da je bila uzrok rata i da se čak i u posljednjem trenutku nastojalo osujetiti izvršenje plana mobilizacije. Ali objavljivanje ovog pamfleta razotkrilo bi apsolutnu nesposobnost i bespomoćnost njemačkog političkog vodstva, kao i Kaiserovu vojnu nesposobnost. Dana 31. srpnja, Kaiser je primio telegram od njemačkog veleposlanika u Londonu, princa Lichnowsky, u kojem se kaže da se Sin Edward Gray nada da će se rat na Zapadu moći izbjeći. Time je Kaiser htio poremetiti na dva fronta, cijeli plan mobilizacije koji je godinama razrađivan do detalja. U skladu s tim, naredio je Moltkeu da sve svoje snage

koncentrira na Rusiju. To bi naravno, dovelo do najveće vojne pomutnje. Budući da se u vojnim pripremama nikada nije razmišljalo o ratu na jednom frontu, sve je pripremano s dvije granice na umu, jedna protiv Rusije, druga protiv Francuske. Moltke, na kojemu je ležala sva vojna odgovornost, koji je vidio besmislenost takve nade i mogao vidjeti krah cijele njemačke politike, odbio je izvršiti ovu naredbu. Tada je Kaiser, iza Moltkeovih leđa, izdao naredbu da se ne umaršira u Luxemburg - naredbu koja bi ugrozila cjelokupno okupljanje trupa. Kasno navečer, kad je Kaiser već otišao u krevet, stigla je još jedna poruka iz Londona, povlačeći jutarnji telegram. Moltke je ponovno pozvan i Kaiser mu je rekao: "Sada radi što želiš". Pamflet Rudolfa Steinera koji je detaljno obrađivao ove okolnosti već je bio tiskan, kada je njemački general stigao u Stuttgart kao izaslanik njemačkog ministarstva vanjskih poslova i službeno zatražio da se pamflet uništi. Na taj je način njemački narod izdan od strane fantoma njemačke oblasti. Ovaj događaj je bio sličan onom koji sam već opisao. Bio je to trenutak u kojem bi, ako bi si doista dopustili misliti, bez da smo racionalisti, mogli primijetiti intervenciju sila koje su bile stvarno odlučujuće, iako dobro prikrivene. Pokazale su se na trenutak i laž bi mogla postati očigledna. Ali tada bi se, naravno, razotkrilo cijelo tkivo laži i pokvarenosti onih krugova koji su sluge moćnog duha laži u svijetu. Cijela bi javnost mogla vidjeti dekadenciju političkog poretka koji se temelji na žudnji za moći.

I tako se dogodilo da je krivnja za rat priznata u trenutku odlučujućem za sudbinu srednje Europe. Sva kasnija opravdanja i razotkrivanja tretirana su previše akademski i više nisu mogla promijeniti sudbinu srednje Europe. Trenutak je propušten, a primjedba koju mi je Rudolf Steiner uputio o 'hrpi ruševina' ostaje istinita. Ova se sudbina, usprkos kasnijim iluzijama, nije mogla sasvim spriječiti. Sile tame izvojevale su pobjedu koju im je trebalo pokušati otrgnuti, makar i djelomično, a ono što je uslijedilo u Stuttgartu bila je daljnja duhovna borba Rudolfa Steinera da spriječi, pomoću ideje Trostruke zajednice, potpunu pobjedu tih sila tame i spasi europsku kulturu od barbarstva.

Poglavlje XV

U Stuttgartu smo ostali od 15. travnja do 6. svibnja. Javna i predavanja članovima koja je Rudolf Steiner držao o ideji Trostruke zajednice uvijek su bila dobro posjećena. Velika dvorana Sieglehaus i Liederhalle bile su prepune. Rasprave koje su uslijedile nakon javnih predavanja pokazale su da se treba boriti protiv izrazito dobro ukorijenjenih i unaprijed stvorenih mišljenja i ideja. Svi smo bili ispunjeni velikim duhovnim impulsom koji smo pokušali prenijeti u javnost i bili smo spremni za mnogo aktivnosti. Osim običnih javnih predavanja, Rudolf Steiner održao je neka predavanja isključivo za radnike, posebice one iz tvornice Bosch. Prva su bila vrlo posjećena, ali su ih se radnici ubrzo počeli kloniti, po savjetu svojih vođa, iako su predavanja bila prilagođena mentalitetu publike i mogla su zadovoljiti ono što su doista željeli. Bilo je očito da čelnici nisu željeli da radnici stvarno shvate situaciju; zajedno s političkim krugovima bojali su se buđenja istinskog znanja. Bilo je lako vidjeti kroz metode koje su usvojile dvije velike stranke. Čelnici su željeli svoje birače loše informiranima i pokornima. Obje stranke bile su stvarno autokratske, unatoč svom demokratskom žargonu. Postalo je očito da proletherske vođe vladaju prilično beskrupulozno na račun radnika, i ciljaju na dobro plaćene položaje. Rudolf Steiner mi je više puta pričao kako je, dok je prije mnogo godina predavao u radničkoj školi koju je utemeljio Liebknecht, o povijesti srednjeg vijeka, pokušao potaknuti stvaranje slobodnog mišljenja i prosuđivanja, te da su čak i tada vođe blokirale vrata uz napomenu da nisu htjeli slobodu nego samo razumnu prinudu. Prije mog odlaska imao sam još jedan razgovor s Rudolfom Steinerom o djelovanju ideje Trostrukog zajedništva u Beču, i pitao sam ga da li bi smatrao dobrim da zamoli dr. W. J. Steina da mi pomogne. Taj prijedlog je proveden u praksi. Shvatio sam da, da bih bio dobro informiran, da bi nužno bilo ostati u kontaktu sa svim zbivanjima u Stuttgartu, i tako sam naučio dosta toga od vrijednosti za moj život. Način na koji se Rudolf Steiner uspio prilagoditi bilo kojoj datoj okolnosti, bez napuštanja cilja ili pravljenja duhovnih kompromisa, kako je poučavao pokretljivost uma - sve je to bila velika lekcija nama koji smo sudjelovali u ovom radu, lekcija koja se ne može naučiti nigdje drugdje na svijetu. Savez za trostruki socijalni poredak, tada je počeo izdavati tjedne novine. Sudjelovao sam u tom radu i pisao članke koje je kasnije sakupila izdavačka kuća 'Der Kommende Tag' u obliku knjige pod naslovom: Politische Betrachtungen.

Najintenzivnije smo radili u Beču, držali predavanja i davali intervjue; mnogi su antropozofi dobrovoljno ponudili svoje usluge za različite zadatke. Pokušali smo proširiti rad i na Wiener-Neustadt. Herr Emil Hamburger, Dr. W. J. Stein i ja, otišli smo tamo i imali neuspješne razgovore s raznim

vladinim dužnosnicima. Dr. Stein je čak otišao u Oedenburg u Mađarskoj, pokušavajući predstaviti ideje dr. Steinera, ali se ubrzo vratio, ne bez poteškoća, i vrlo potišten. Ubrzo su se pokušaji da se tim krugovima uvede društveni rad na duhovnoj osnovi, pokazali prilično beznadnim, jer su oni bili samo ljudi iz stranke, a ne slobodni pojedinci.

Ubrzo nakon toga, u Stuttgartu je osnovano industrijsko udruženje, pod nazivom Der Kommende Tag. Ta je zaklada bila prvi pokušaj da se nešto učini u gospodarskom životu socijalnog organizma, da se bude njegov predstavnik. No trebalo je nešto učiniti i na strani duhovnog života. 1. lipnja smo dr. Steiner, dr. Unger, Herr Leinhas, Herr Kiihn i ja, otišli u Tübingen kako bismo o tome razgovarali s raznim profesorima na Sveučilištu. Dr. Steiner me poveo sa sobom svojim autom i rekao mi tijekom putovanja: "Ako ne možemo postići nešto na duhovnoj strani socijalnog organizma, morat ćemo zaustaviti ekonomske pothvate, jer se to dvoje mora nadopunjavati." Ovaj prvi pokušaj u Tübingenu bio je neuspjeh. Tada sam imao isti osjećaj kao i godinu prije u Münchenu na zasjedanju parlamenta. "Mumificirana znanost!" Profesori su bili Filistejci bez ikakve sklonosti da izvuku pouke iz ratne katastrofe i samo su željeli da ih se ne uznemirava na položajima koje su si osigurali.

U početku je vlada Württemberga pokazala određeno razumijevanje za ideju udruživanja različitih grana gospodarskog i industrijskog života. Sjećam se da sam također čuo da je vlada u Berlinu zainteresirana. Ali to je opet probudilo sile tame, a njihovo oruđe, bankari i s njima povezani političari i ekonomisti, su se tome toliko nemilosrdno suprotstavili, da više nije bilo mogućnosti za bilo kakav rad u većem opsegu. Jednom prilikom kada se o tome raspravljalo, Rudolf Steiner je rekao: "Bez duhovne revolucije, svi politički usponi su osuđeni na propast".

Nakon revolucije u Pragu, Herr Jaroslawl Klima bio je toliko progonjen od strane socijalističke komunističke partije da je morao privremeno napustiti svoju dužnost. Kupio je malu seosku kuću u selu zvanom Vsesim, u blizini Praga. Tamo sam ga često posjećivao i provodio mnoge ugodne dane u poticajnim razgovorima u krugu njegove obitelji. Naravno, radio sam i u Pragu, držao predavanja o Trostrukoј zajednici i intervjuirao vodeće ljude kako bi ih zainteresirao za to. Ideja Trostruke zajednice nije se bavila jednom državom, već se iz njene osnove moglo raditi u svakoj zemlji pojedinačno za dobrobit čovječanstva. Mogla je poslužiti kao zajednička osnova za rad svih država.

Tijekom te godine moja je žena objavila svoje pjesme, uglavnom napisane u Dornachu, pod naslovom Ausschau-Einschau. Pjesma pod nazivom 'Prag' recitirana je u Stuttgartu 2. siječnja 1920. u Kuppelsaalu Kunsthausa, tijekom dobro posjećene izvedbe euritmiје. Crvena figura predstavljala je

portal ljubavi, zelena figura portal mudrosti, žuta figura čuvara praga, a plava figura dušu.

Godine 1919. u Stuttgartu su utemeljene mnoge aktivnosti. Najvažniji temelj je bio onaj od waldorfske škole. Rudolf Steiner je jako volio ovu školu i brinuo se za nju do kraja svog života. Svako ga je dijete obožavalo i kad god bi došao u učionicu bio je to veliki trenutak, i za djecu i za učitelje. Ekonomski savjetnik Emil Molt, vjerni antropozof, omogućio je pothvat velikom velikodušnošću. Djeca radnika njegove tvornice cigareta Astoria i djeca antropozofa u Stuttgartu, omogućila su početak škole, no broj djece ubrzo je porastao na 1000 i bile su potrebne dodatne zgrade. Rudolf Steiner obučavao je učitelje na učiteljskim seminarima. Mladi antropozofi svih zanimanja volontirali su kao učitelji i pohađali ove tečajeve. Sljedeće godine Rudolf Steiner održao je slične tečajeve u drugim gradovima, a učitelji su dobivali daljnje poduke. Umjetnost odgoja u cijelosti se temeljila na duhovno- znanstvenim spoznajama o biću i razvoju čovjeka. Nije to bilo eksperimentalno, to je bilo razlučivanje rastućih moći duše u djetetu. Ova znanost o poučavanju nije izgrađena na hipotezama, već na duhovno percipiranim činjenicama. Waldorfska škola ni u kojem smislu nije bila škola koja je težila promicanju posebnog pogleda na svijet. Načela obrazovanja proizašla su iz duhovno- znanstvenih spoznaja koje je rodila antropozofija. Antropozofija, naravno, nije bila predmet u nastavnom planu i programu. Vjeronauk su djeci držali predstavnici različitih vjera, u skladu sa željama roditelja. Moja supruga i ja bili smo prisutni na otvaranju škole 7. rujna i shvatio sam važnost tog događaja kao što sam shvatio važnost postavljanja temelja prvog Goetheanuma u Dornachu, u lipnju 1913 godine. Dr. W. J. Stein također je volontirao kao učitelj i tako sam ga, na moju veliku žalost, izgubio kao svog pomagača u Beču.

Kad smo stigli u Stuttgart, prvi poznanik kojeg smo sasvim slučajno susreli, bio je Rudolf Steiner. Rekao mi je da je dr. Stein samoinicijativno došao na učiteljski tečaj i dodao da bi mu bilo drago da sam se i ja mogao pridružiti tečaju. "Iako ne biste pokušali dobiti mjesto učitelja". Ova me primjedba natjerala da shvatim da bi Rudolf Steiner volio da budem nazočan svim njegovim pothvatima, jer se u pravilu primalo samo one koji su stvarno željeli postati učitelji.

U studenom sam posjetio vojvodu od Brunswicka i njegovu ženu, kajzerovu kćer, u Gmundenu. Tijekom ovog posjeta prilično sam otvoreno govorio o kraju rata, antropozofiji i ideji Trostruke zajednice. Sati koje sam proveo s njima bili su vrlo ugodni i činilo mi se da su oboje slušali s dosta razumijevanja, jer su njihova pitanja i prigovori bili ljubazni i razumni. U prosincu sam pohađao prvi ciklus predavanja dr. Steinera o prirodnim znanostima. Proveo sam Božić i Novu godinu u Stuttgartu i vratio se u Tannbach tek sredinom siječnja 1920. Opet moram spomenuti neke

prijatelje koje sam često posjećivao tijekom tog vremena. Gospodin i gospođa del Monte bili su oduševljeni antropozofi i učinili su mnogo za pokret. Uvijek sam bio jako sretan s njima i mislim na njih sa zahvalnošću.

U veljači sam ponovno otišao u Stuttgart, a odatle u Dornach. Nisam vidio Goetheanum od 1917. i zgrada, sada djelomično završena, ostavila je na mene snažan dojam. Od tada sam često bio gost Rudolfa Steinera za podnevnim ručkom u vili Hansi. Za vrijeme obroka Rudolf Steiner je često puno pričao, mnogo se šalio, a moja žena i ja bili smo sretni što smo u njegovoj blizini.

Bilo bi izvan okvira ovih memoara spominjati sve cikluse predavanja koja sam pohađao tijekom 1920. i sljedećih godina. Spomenut ću samo epizode u kojima sam nešto naučio, osobno i neposredno od Rudolfa Steinera, a koje su, s druge strane, bile od određenog značaja za moj život i rad u antropozofskom pokretu.

Dubok i trajan dojam ostavila je na mene opaska Rudolfa Steinera nakon sastanka radnika koji pripadaju Savezu trostruke zajednice. Kako bi se ovim radnicima dala prilika da intimnije razgovaraju s Rudolfom Steinerom, unutar Saveza je osnovan odbor radnika, koji su bili antropozofi. Osim čelnih ljudi u sindikatu, na sastanke su primani samo oni koji su volontirali kao stvarni radnici. Zaboravio sam stvarni datum kada je Rudolf Steiner na jednom od sastanaka izgledao vrlo nezadovoljan i rekao je, najstrože, da je beskorisno nastaviti raditi na ovaj način ako se radnici ne mogu osloboditi svojih proleterskih vođa. Bilo mi je teško pri srcu kad sam napustio ovaj sastanak s Rudolfom Steinerom i primijetio sam mu, da mi se čini da su neki radnici ipak imali najbolje namjere. Rudolf Steiner je ozbiljno i odlučno odgovorio: "Ako se ovo događa, ja ne mogu spasiti radnike". Nezaposlenost velikih razmjera još nije nastupila. Često sam se sjetio ove opaske u kasnijim godinama. Mogla su se spasiti bezbrojna sredstva za život da se Rudolfa Steinera više slušalo i da su ljudi imali više hrabrosti. Ali sile tame nisu htjele da ih itko sluša pa je sve sustavno prešućivano i ignorirano. Riječi Rudolfa Steinera u Berlinu, u srpnju 1917: "Čovjek mora biti dovoljno jak da vidi čak i nacije uništene", još uvijek odjekuju u meni. Moj otac, koji je uvijek imao vrlo bistar um, živio je posljednje dane svog života, u srpnju 1912, dok je još bilo blagostanje, baš kao da je već bio na onom svijetu i mogao gledati u budućnost. Često nam je govorio: "Imate li još nešto za jelo? Sve će vam uzeti, neće vam ostaviti čak ni krevete."